

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

СПАСІВ НАТАЛІЯ ЯРОСЛАВІВНА

УДК 336:352

**СУЧАСНА ПАРАДИГМА ФІНАНСІВ ОБ'ЄДНАНИХ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Тернопіль – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України
Лютий Ігор Олексійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Кульчицький Мирослав Іванович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, професор кафедри
фінансів, грошового обігу і кредиту

доктор економічних наук, доцент
Буряченко Андрій Євгенович,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри фінансів

доктор економічних наук, доцент
Волохова Ірина Семенівна,
Одеський національний економічний університет,
завідувач кафедри фінансів

Захист відбудеться 5 березня 2020 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46009, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розіслано 24 січня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Т. О. Кізіма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічна суверенізація України за децентралізації фінансових відносин потребує докорінного реформування місцевого самоврядування у контексті створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для максимального забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування (ОМС) і формування фінансово спроможних об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Ефективність реалізації реформи місцевого самоврядування детермінується спроможністю органів влади на місцях адекватно та гнучко реагувати на виклики, що постають на кожному етапі її імплементації. За активізації процесу добровільного об'єднання територіальних громад особливо гостро ці загрози проявляються через фінансову неспроможність значної частини створених ОТГ, обмеженість повноважень і ресурсів для формування власної політики соціально-економічного розвитку, відсутність альтернативних джерел фінансування публічних послуг і задоволення суспільно необхідних потреб членів територіальних громад у контексті перманентної зміни державної підтримки децентралізаційних ініціатив. Подальше провадження реформи за окреслених викликів значною мірою залежить від стану місцевих фінансів та їхньої нової складової – фінансів ОТГ, значення якої зростає, а формування супроводжується теоретико-методологічними й організаційно-правовими квестіями трансформаційного періоду. Саме це актуалізує проблему розробки сучасної парадигми фінансів ОТГ для їхнього ефективного функціонування та подальшого розвитку на основі науково обґрунтованих концептуально-методологічних положень і підходів.

Реалії реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, основою якої є децентралізація фінансових відносин у державі, свідчать про необхідність пошуку новітніх підходів до створення фінансово спроможних і самодостатніх ОТГ за домінування власних ресурсів у фінансуванні потреб членів територіальної громади, залучення коштів із зовнішніх джерел за допустимого рівня бюджетного ризику та забезпечення повномасштабної дієздатності інститутів, що підвищують ефективність функціонування фінансів ОТГ. Відповідно, синхронно із розробкою новітнього парадигмального підходу до формування фінансів ОТГ потребує більш детального дослідження практична проблематика їхнього функціонування та розвитку, що посилює актуальність обраної теми дисертаційної роботи.

Фундаментальні основи функціонування фінансів на всіх рівнях економічної системи досліджені у працях О. Василика, В. Дем'янишина, О. Десятнюк, М. Карліна, Т. Кізими, О. Кнейслер, А. Крисоватого, М. Крупки, Л. Лисяк, І. Лютого, П. Нікіфорова, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, О. Рожка, О. Тулай, В. Тропіної, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та ін.

Значний внесок у розробку теоретико-методологічних і прикладних аспектів формування фінансів територіальних громад зробили зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких І. Вахович, І. Волохова, Т. Гургула, О. Молодцов, І. Пелехатий, І. Сторонянська, Р. Масгрейв, Е. Остром.

Теоретико-прикладні засади фінансової та бюджетної децентралізації, фінансового забезпечення територіальних громад, реформування міжбюджетних відносин розкриті в дослідженнях В. Андрушенка, Т. Бондарук, А. Буряченка, Д. Боголепова, Г. Возняк, Ю. Глуценка, О. Кириленко, М. Кульчицького, І. Луніної, Ю. Петрушенка, В. Оутса, Ч. Тібо.

Визнаючи цінність наукових досягнень і практичну значущість напрацювань апологетів різних напрямів та шкіл, наголосимо, що вітчизняна наукова думка характеризується фрагментарністю у концептуальних підходах до розуміння сутності фінансів ОТГ, нерозробленістю теоретико-методологічних засад формування таких фінансів. У результаті науково-прагматичні основи їхнього функціонування є малодослідженими, позбавленими системності та ґрунтовності. Відсутність фундаментальних розробок у сфері фінансів ОТГ призводить до поглиблення науково-методологічних і методичних проблем, що відображається на фінансовій спроможності ОТГ, негативно впливаючи на соціально-економічний розвиток як окремих територіальних одиниць, так і держави загалом. З огляду на це конститутивним завданням подальшого розвитку вчення про фінанси ОТГ є формування новітнього парадигмального підходу до їхнього наукового пізнання шляхом теоретичного осмислення їхнього сутнісно-змістового наповнення, визначення методологічних домінант дослідження, використання методичних підходів до емпіричного обґрунтування та розроблення наукової концепції й прагматичних засад ефективного функціонування та модернізації фінансів ОТГ у сучасних умовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планами науково-дослідних робіт кафедри фінансового менеджменту та страхування й кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Тернопільського національного економічного університету за темами: «Теорія та практика управління фінансовими ризиками суб'єкта господарювання» (державний реєстраційний номер 0117U005096), «Удосконалення управління фінансами територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації» (державний реєстраційний номер 0118U003168); а також Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу «Наукові та прикладні економіко-управлінські засади розвитку соціально-економічних систем на основі інноваційних трансформацій їх складових» (державний реєстраційний номер РК 0114U004855), «Наукові та прикладні засади управління розвитком галузевих та регіональних суспільних систем» (державний реєстраційний номер РК 0117U003830), в межах яких розроблено теоретико-методологічні положення та подано практичні рекомендації щодо модернізації фінансів ОТГ у сучасних умовах.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних домінант функціонування фінансів ОТГ і розроблення науково-практичних рекомендацій щодо векторів їхнього розвитку в умовах реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні.

Для досягнення визначеної мети дослідження в дисертаційній роботі сформульовано та вирішено такі завдання:

- обґрунтувати теоретико-методологічні підходи до функціональної організації об'єднаних територіальних громад для подальшого розвитку інструментарію дослідження фінансів ОТГ;
- розкрити зміст фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад для поглиблення наукових знань щодо її досягнення та забезпечення;
- розвинути теоретико-методологічні домінанти формування фінансів ОТГ для виявлення закономірностей і суперечностей їхнього функціонування в ході побудови сучасної парадигми фінансів ОТГ;
- поглибити концептуальні засади теорії фінансів ОТГ для визнання їхнього фундаментального значення у контексті децентралізації фінансових відносин у державі;
- сформулювати методологічні підходи до наукового осмислення фінансів ОТГ з метою визначення їхнього місця у фінансовій системі України;
- ідентифікувати й охарактеризувати складові фінансів ОТГ для обґрунтування їхньої архітекτονіки у процесі формування сучасної фінансової системи держави;
- поглибити зміст фінансової децентралізації як імперативи функціонування фінансів об'єднаних територіальних громад, ідентифікувати її особливості для покращення розуміння сутнісно-типологічних характеристик;
- проаналізувати реалії та виявити проблемні тенденції функціонування фінансів ОТГ за впровадження фінансової децентралізації;
- провести аналітичне оцінювання фінансової спроможності ОТГ для ідентифікації детермінант сучасного стану і прогнозування тенденцій розвитку фінансів об'єднаних територіальних громад;
- розробити комплексний науково-методичний підхід до оцінювання бюджетних ризиків у процесі функціонування фінансів ОТГ для удосконалення інструментарію прийняття виважених фінансових рішень у контексті забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад;
- запропонувати підхід до компаративного аналізу структури бюджетів об'єднаних територіальних громад для модернізації методики аналітичного оцінювання стану фінансів ОТГ;
- розвинути науково-методичні підходи до ідентифікації структури доходів і видатків бюджетів ОТГ з метою кількісного оцінювання дисбалансів в їхній структурі та детермінант впливу на фінансову спроможність об'єднаних територіальних громад;
- обґрунтувати напрями реформування фінансів об'єднаних територіальних громад з урахуванням стратегічних тенденцій їхнього розвитку в умовах фінансової децентралізації;
- сформулювати пропозиції щодо розвитку фінансів ОТГ у контексті імплементації світового досвіду задля успішної реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади;
- змодельовати вектори модернізації фінансів ОТГ для формування методичного інструментарію забезпечення їхнього стратегічного соціально-економічного розвитку.

Об'єктом дослідження є фінанси об'єднаних територіальних громад.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні аспекти формування та розвитку фінансів ОТГ України в умовах реформування місцевого самоврядування.

Методологія і методи дослідження. Методологія наукового дослідження базується на синергетичному, системному, діалектичному й інституціональному підходах, які формують лінію методологічної детермінації процесу пізнання фінансів ОТГ і дозволяють визначити їхню роль і місце у фінансовій системі держави. Для досягнення поставленої мети і розв'язання сформульованих у дисертації завдань методологічний арсенал збагачений використанням загальнонаукових і спеціальних наукових методів. При дослідженні теоретичних основ формування фінансів ОТГ застосовано методи абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, аналізу, синтезу. Аналітичне оцінювання сучасних реалій фінансів ОТГ проводилось із використанням емпіричних, математичних і статистичних методів: описово-статистичного, структурно-індексного – для визначення детермінант функціонування фінансів ОТГ; компаративного аналізу – з метою ідентифікації дисбалансів у структурі доходів і видатків бюджетів об'єднаних територіальних громад; кластерного аналізу k-means – для розробки методики оцінювання бюджетних ризиків. Розроблення стратегічних векторів модернізації та розвитку фінансів ОТГ здійснено за допомогою кореляційно-регресійного моделювання, формалізації та економічного моделювання. У дисертації широко використано функціонально-структурний, комплексний і графічний методи, за допомогою яких пояснено та візуалізовано результати дослідження.

Інформаційною базою дослідження є Конституція України, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України, монографічні дослідження та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених і практиків, матеріали Державної служби статистики України, звітні дані Міністерства фінансів України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державної казначейської служби України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, аналітична інформація громадських і міжнародних організацій, матеріали науково-практичних конференцій, форумів, круглих столів, симпозіумів і власні розрахунки авторки з використанням сучасного спеціалізованого програмного забезпечення, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному вирішенні важливої наукової проблеми – розробленні сучасної парадигми фінансів об'єднаних територіальних громад і виробленні пропозицій науково-практичного характеру щодо їхньої модернізації та розвитку у сучасних умовах. До найбільш значущих наукових результатів, отриманих особисто авторкою, що містять наукову новизну, належать такі:

вперше:

– розроблено концептуальні засади формування парадигми фінансів ОТГ із позиції діалектичної єдності економічної теорії та філософії фінансових

відносин за використання інструментарію синергетичного й системного підходів у контексті інституціональних змін, що спирається на консенсусний (між центральною владою і місцевим самоврядуванням) принцип формування фінансово спроможних ОТГ із метою надання якісних публічних послуг та забезпечення соціально-економічного розвитку об'єднаних територій. Це дало змогу сформуванню теоретико-методологічне підґрунтя для застосування емпірично обґрунтованих критеріїв фінансової спроможності ОТГ, на основі яких доцільно проводити процес фінансової децентралізації та здійснювати модернізацію фінансів ОТГ;

– сформовано комплексний теоретико-методологічний підхід до розкриття сутності фінансів ОТГ з урахуванням дескриптивного і конструктивного підходів системної методології: за дескриптивним підходом, фінанси ОТГ визначено як сукупність економічних відносин органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад з іншими суб'єктами щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, матеріалізованих у грошових потоках і відображених у доходах і видатках бюджету об'єднаної територіальної громади з метою підвищення рівня якості надання публічних послуг членам ОТГ та забезпечення соціально-економічного розвитку об'єднаної території; за конструктивним підходом, фінанси ОТГ – це система, яка складається із взаємопов'язаних структурних елементів (бюджету ОТГ, доходів, видатків, місцевих запозичень, фінансів комунальних підприємств і фінансових установ), при злагодженій взаємодії яких здійснюється забезпечення повноти реалізації функцій і завдань імперативного характеру на мезорівні в процесі досягнення самодостатності, фінансової спроможності й економічного розвитку ОТГ. Це дало змогу розвинути інструментарій фінансової науки через ідентифікацію фінансів ОТГ як важливої сфери фінансової системи України та визначити її структурну будову;

– запропоновано визначення поняття «фінансова спроможність ОТГ» як здатності органів місцевого самоврядування ОТГ самостійно за наявності власних бюджетних коштів та інших законодавчо визначених джерел надходжень забезпечити необхідний рівень фінансових ресурсів для повноцінного виконання завдань і повноважень, що є умовою соціально-економічного розвитку території та зростання добробуту кожного члена територіальної громади. У наведеній дефініції увагу акцентовано на симбіозі джерел та основній меті забезпечення фінансової спроможності для покращення якості надання публічних послуг членам ОТГ;

– розроблено науково-методичний підхід до формування оптимальної структури доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів і прогнозування максимально можливого рівня їхнього зростання за умови мінімізації бюджетних ризиків, що дає змогу органам місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад генерувати множини сценаріїв для векторів розвитку фінансів ОТГ на основі оптимальної структури доходів її бюджету та оцінювати результати реалізації кожного сценарію, зокрема на основі кількісних оцінок майбутніх доходів бюджетів ОТГ і бюджетного ризику;

удосконалено:

– методичний інструментарій компаративного оцінювання структури бюджетів ОТГ, що, на відміну від існуючого, передбачає: ідентифікацію структури доходів і видатків бюджетів ОТГ за загальним і спеціальним фондами; вибір статистичного еталону для порівняння; розрахунок індексу структурної відмінності для проведення одновимірних кластерних аналізів за структурами доходів і видатків бюджетів ОТГ. Це дало змогу отримати оптимальні компаративні оцінки структури бюджетів сформованих груп ОТГ, виявити структурні диспропорції та на цій основі запропонувати типологізацію об'єднаних територіальних громад у регіоні за критерієм оптимальності структури доходів і видатків їхніх бюджетів;

– теоретико-методичний підхід до кількісного оцінювання ризиків бюджетів ОТГ на основі системи чинників бюджетного ризику, що дає змогу структурувати процес ідентифікації й оцінювання цих ризиків і, на відміну від традиційного, базується на емпіричних оцінках процесів формування доходів та здійснення видатків. Практичне застосування запропонованого підходу дало змогу змоделювати сценарії настання бюджетного ризику, обчислити їхні ймовірності й отримати кількісні оцінки можливих втрат за змодельованими сценаріями;

– науково-методичний інструментарій прийняття виважених фінансових рішень щодо вибору альтернативних сценаріїв реалізації вектора розвитку фінансів ОТГ з урахуванням умов невизначеності та ризику, який, на відміну від наявного, передбачає застосування у процесі формування структури доходів бюджету об'єднаної територіальної громади методу прийняття фінансових рішень на основі принципу центральної ситуації, що дає змогу отримати багатокритеріальну оцінку наслідків ухвалених рішень і визначити їхню ризиковість;

набули подальшого розвитку:

– наукові підходи до обґрунтування сутності бюджету ОТГ із позицій категоріального й організаційного підходів. Як фінансова категорія, бюджет ОТГ – це сукупність фінансових відносин між ОМС ОТГ, з одного боку, та суб'єктами господарювання, які функціонують на території цієї об'єднаної територіальної громади, домогосподарствами, членами ОТГ й інших територіальних громад і державним бюджетом – з іншого, щодо мобілізації та витрачання фінансових ресурсів через формування грошових потоків з метою забезпечення соціально-економічного розвитку ОТГ. Організаційний підхід базується на трактуванні бюджету ОТГ як організаційної форми мобілізації доходів і здійснення видатків ОМС ОТГ з метою забезпечення повноти реалізації функцій і своєчасності виконання власних і делегованих повноважень. Це дало змогу доповнити перелік чинників забезпечення збалансованості бюджету ОТГ й обґрунтувати призначення останнього з метою визначення впливу на соціально-економічний розвиток ОТГ, підвищення самодостатності й фінансової спроможності та задоволення потреб й інтересів кожного її члена крізь призму надання якісних публічних послуг;

– теоретико-методичні засади до оцінювання фінансової спроможності ОТГ на основі регресійної детермінації множини фінансових показників і характеристик об'єднаної територіальної громади, що, на відміну від існуючих, дають змогу здійснити диференціацію ОТГ України за значимими для фінансової спроможності показниками, виявити дисбаланси процесу фінансової децентралізації за критерієм впливу характеристик ОТГ на їхню фінансову спроможність та запропонувати удосконалену індикаторну базу для оцінювання процесів фінансової децентралізації в країні;

– науково-методичні підходи до визначення детермінант формування структурних дисбалансів у доходах і видатках бюджетів об'єднаних територіальних громад, що базуються на емпіричному регресійно-кореляційному аналізі та дають змогу встановити функціональні зв'язки структурних компонент доходних і видаткових частин бюджетів ОТГ, отримати їхні кількісні оцінки, виявити системоутворюючі чинники структурних дисбалансів і кількісно оцінити бюджетні ризики;

– інституціональні засади формування фінансів ОТГ на основі уточнення поняття «інституціональна архітектура фінансів ОТГ», що дало змогу виокремити в межах інституціонального середовища формальні правила (нормативно-правова база) і неформальні норми (договірні та контрактні відносини, норми поведінки), дотримуючись яких базисні (інститут держави, інститут місцевого самоврядування та інститут місцевих фінансів) та похідні інститути (бюджет ОТГ, місцеві запозичення, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ) визначають поведінку інституцій (ОТГ, ОМС ОТГ), забезпечуючи їхній розвиток на основі інституційної впорядкованості. Це сприятиме розвитку теоретико-методологічної бази дослідження й обґрунтуванню організаційно-інституційної структури фінансів ОТГ у контексті інституціонального середовища як єдиної прогнозованої та стійкої до негативних впливів системи за умови подальших інституційних трансформацій.

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність результатів дисертації полягає в тому, що розроблені теоретико-методологічні положення доведені до рівня конкретних практичних рекомендацій, які спрямовані на підвищення ефективності функціонування та забезпечення розвитку фінансів ОТГ і використовуються при розробці програм соціально-економічного розвитку ОТГ, у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Зокрема, пропозиції щодо ідентифікації ОТГ за подібністю структур доходів і видатків їхніх бюджетів за загальним і спеціальним фондами впроваджено у діяльність Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (довідка № 7/13.3/6414-19 (1526154) від 17.04.2019 р.); рекомендації щодо імплементації новітнього інструментарію для розподілу повноважень у процесі фінансування соціальних видатків і закріплення фінансових ресурсів на їхнє виконання застосовано в роботі структурних підрозділів Міністерства соціальної політики України (довідка № 9046/0/2-19/71 від 11.05.2019 р.); пропозиції щодо вдосконалення механізму реалізації бюджетної децентралізації використовуються у діяльності

Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» (довідка № 3-5 від 14.01.2019 р.); рекомендації щодо формування цілісної системи фінансів ОТГ використані при підготовці пропозицій до проєкту Міської цільової програми «Партиципаторне бюджетування (бюджет участі) у м. Івано-Франківську», розробку якого здійснювало Фінансове управління виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради (довідка № 493/16.2-16/23в від 27.12.2018 р.); пропозиції щодо забезпечення фінансової спроможності та самодостатності ОТГ використовуються у практичній діяльності Департаменту будівництва, житлово-комунального господарства, містобудування та архітектури Івано-Франківської обласної державної адміністрації (довідка № 1012/04-06 від 13.05.2019 р.); рекомендації щодо використання методики оцінювання ризиковості бюджетів ОТГ і місцевих бюджетів застосовуються в роботі Постійної комісії з питань бюджету, фінансів та цінової політики Волинської обласної ради (довідка № 771/14/2-19 від 13.05.2019 р.); пропозиції щодо моделювання векторів стратегічного управління фінансами ОТГ в умовах невизначеності та ризику застосовано у практичній діяльності структурних підрозділів Тернопільської міської територіальної громади (довідка № 31/01 від 10.01.2019 р.); рекомендації в частині прогнозування ймовірності настання бюджетного ризику у процесі управління фінансами ОТГ використовуються в роботі Департаменту фінансів Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 04-291/32-26 від 15.01.2019 р.); пропозиції щодо формування стратегічних рішень для управління фінансами ОТГ на основі ризикоорієнтованого управління доходами і видатками бюджету ОТГ застосовано в діяльності Байковецької ОТГ (довідка № 32 від 10.01.2019 р.); рекомендації щодо використання методики обґрунтування пріоритетності напрямів фінансування потреб ОТГ за принципом центральної ситуації використовуються у практичній роботі структурних підрозділів Великогаївської ОТГ (довідка № 32 від 11.01.2019 р.). Результати дисертаційної роботи використані в навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Бюджетний менеджмент», «Місцеві фінанси» (довідка № 126-31/1132 від 27.06.2019 р.), а також Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу при викладанні дисциплін «Місцеві фінанси», «Управління місцевими фінансами», «Бюджетна система» і підготовці навчального посібника «Місцеві фінанси» (довідка № 46-60-308 від 26.12.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною одноосібно виконаною науковою працею, в якій розроблено авторський підхід щодо формування сучасної парадигми фінансів ОТГ крізь призму теоретико-методологічного і науково-прагматичного пізнання й обґрунтування засад їхнього функціонування та напрямів розвитку. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних розробок здобувачки. Наукові узагальнення, результати, висновки і пропозиції, які виносяться на захист, отримані авторкою особисто та викладені в опублікованих працях.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні розробки і результати дослідження доповідалися й обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 2014 р.), «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (м. Київ, 2015 р.), «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.), «Economy without borders: Integration, Innovation, Cross-border cooperation» (м. Каунас, Литва, 2016 р.), «Modernization of socio-economic system: the new economic conditions» (м. Кельнце, Польща, 2016 р.), «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (м. Київ, 2016 р.), «Economy and Societi: modern foundation for human development» (м. Ляйпціг, Німеччина, 2016 р.), «The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise» (м. Лісабон, Португалія, 2016 р.), «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем» (м. Івано-Франківськ, 2017 р.), «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» («WTPDFSU'2017») (м. Київ, 2017 р.), «Розвиток економіки країни: можливості, проблеми, перспективи» (м. Запоріжжя, 2018 р.), «Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку» (м. Острог, 2018 р.), «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (м. Київ, 2018 р.), «Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління» (м. Київ, 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.); міжнародних науково-практичних семінарах студентів і молодих учених «Фінанси місцевого самоврядування: стан, проблематика і перспективи розвитку» (м. Київ, 2016 р.), «Фінансова децентралізація та сталий розвиток» (м. Київ, 2017 р.).

Публікації. Основні положення та наукові результати дисертації опубліковано в 46 наукових працях, зокрема: в 1 одноосібній монографії; 1 розділі у колективній монографії; 25 статтях у наукових фахових виданнях України (з яких 13 статей – у виданнях, що внесено до реєстру міжнародних наукометричних баз (1 з яких – у Web of Science)); 3 статтях – у наукових періодичних виданнях інших держав (Чехія); 2 публікаціях – у іншому науковому виданні; 14 працях апробаційного характеру. Загальний обсяг опублікованих наукових праць становить 55 д. а., з них автору належить 51,91 д. а.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (налічує 642 найменування на 56 сторінках) та 15 додатків (розміщених на 42 сторінках). Основний текст дисертаційної роботи викладений на 407 сторінках й містить 54 таблиці та 59 рисунків. Повний обсяг дисертації становить 587 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретико-методологічні домінанти дослідження фінансів об'єднаних територіальних громад**» сформовано методологічний інструментарій пізнання сутності фінансів об'єднаних територіальних громад крізь призму опрацювання постулатів наукових шкіл економічної та фінансової теорій, систематизовано концептуальні підходи до трактування економічної природи та фінансової спроможності об'єднаної територіальної громади як імперативної домінанти дослідження фінансів ОТГ, аргументовано необхідність розробки їхньої сучасної парадигми.

Реформування місцевого самоврядування та фінансова децентралізація привели до появи фінансів ОТГ і зумовили необхідність розробки нової методології дослідження цієї складової місцевих фінансів. З огляду на це у дисертації обґрунтовано нові концептуальні підходи до дослідження фінансів ОТГ за використання синергетики як вихідної методологічної основи пізнання економічної сутності об'єднаних територіальних громад, яка, забезпечуючи варіативність у конструюванні майбутнього їхнього розвитку, змінює традиційні наукові підходи та дає змогу визначити роль й оцінити значення ОТГ у системі місцевого самоврядування у період децентралізації. За допомогою синергетичного методу пізнання розкрито закономірності перетворення територіальних громад – простих елементів в ієрархічно складноструктуровані системи, якими є ОТГ у контексті самоорганізації та саморозвитку.

Аргументовано, що ОТГ є новітнім суб'єктом соціально-економічних відносин і системи місцевого самоврядування, сформованим на засадах державної підтримки, гарантованості паритетних взаємовідносин, прямого народовладдя, виборності та законності, фінансової самостійності, соціальної ідентичності, економічної свободи і правової захищеності. Встановлено, що культивування суб'єктності ОТГ здійснюється на засадах добровільного об'єднання та формування в результаті такого об'єднання винятково спроможних ОТГ.

Критичний аналіз праць вітчизняних вчених-економістів уможливив виокремлення фінансової домінанти у процесі забезпечення спроможності ОТГ, що дало змогу аргументувати набуття об'єднаною територіальною громадою фінансової спроможності винятково за використання власних бюджетних коштів та залучення ресурсів із альтернативних законодавчо визначених джерел, реалізуючи свою суб'єктність за добровільності об'єднання з метою вирішення питань місцевого значення через сформовані органи місцевого самоврядування. На основі цієї позиції в дисертації виокремлено умови досягнення фінансової спроможності ОТГ, дотримання яких сприятиме соціально-економічному розвитку об'єднаних територій і зростанню добробуту кожного члена територіальної громади.

Визначаючи домінантність фінансів ОТГ щодо місцевих фінансів за повномасштабного об'єднання територій і громад, обґрунтовано необхідність розробки сучасної парадигми фінансів ОТГ у контексті трансформаційних перетворень системи місцевого самоврядування та вітчизняних реалій

фінансової децентралізації запропоновано комплексний підхід до її побудови (рис. 1).

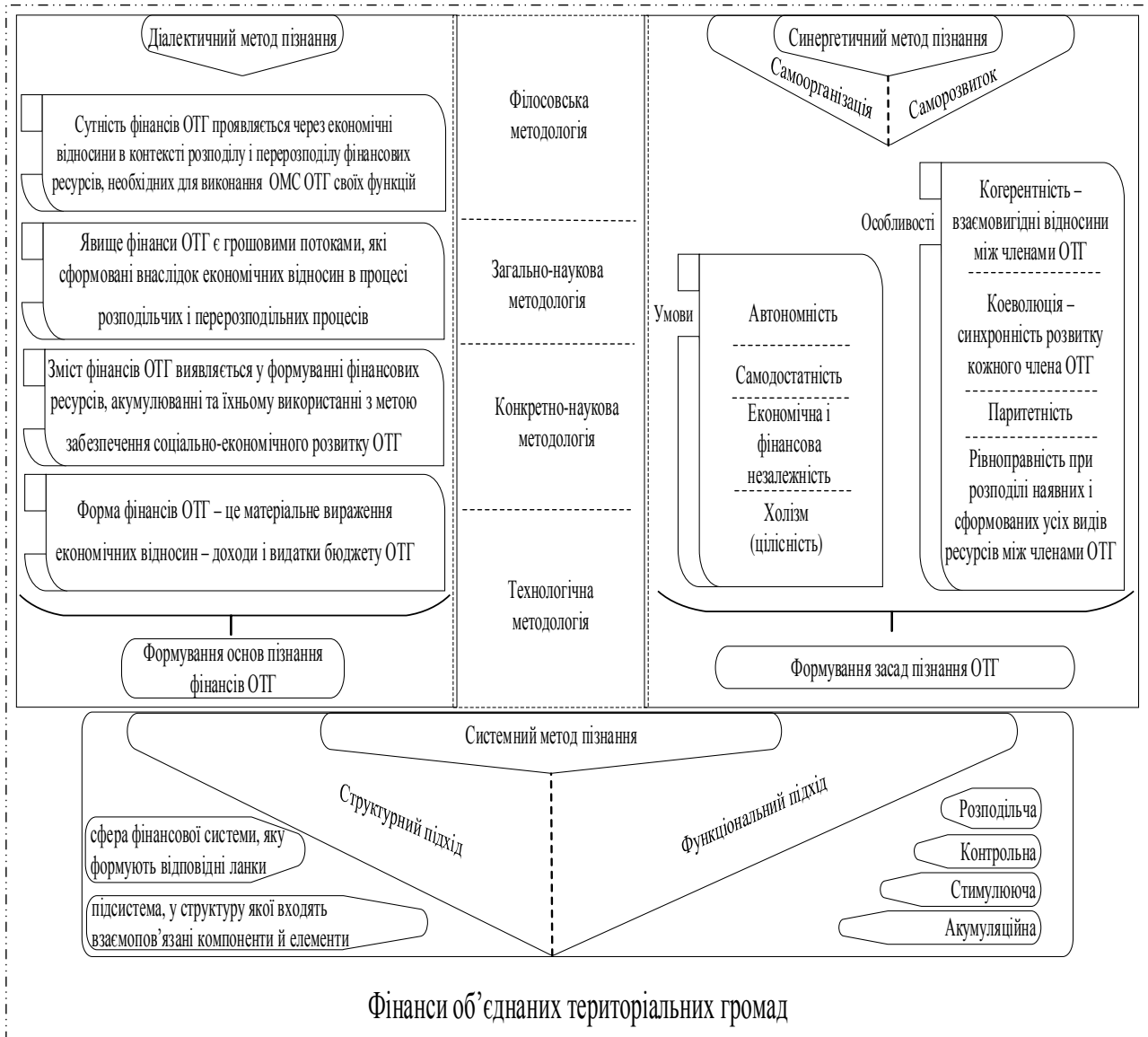

Рис. 1. Методологічні компоненти наукового дослідження фінансів ОТГ

Розроблена парадигма базується на концептуальних підходах щодо фінансів ОТГ за симбіозу окремих постулатів економічної теорії й філософської методології в контексті діалектики сутнісної природи основних дефініцій фінансової науки.

Використання діалектичного методу пізнання дало змогу ідентифікувати загальні тенденції функціонування і модернізації фінансів ОТГ за діалектичної суперечності фінансових відносин при об'єднанні, які є внутрішньою рушійною силою та каталізатором їхнього розвитку.

У роботі застосовано системний підхід до дослідження фінансів ОТГ, як один із критеріїв науковості знання та форма розуміння дійсності, на основі якого обґрунтовано необхідність їхнього розгляду як окремого елемента

множини, що формує підсистему місцевих фінансів у фінансовій системі держави. Використання інструментарію системної методології дало змогу ідентифікувати передумови формування та розвитку фінансів ОТГ – організаційно-правове й інформаційне забезпечення, структуру в межах підсистеми місцевих фінансів за розгляду ознак їхньої системності та пізнання через внутрішні зв'язки з іншими елементами фінансової системи. Це забезпечило розроблення комплексного науково-методологічного підходу до розуміння сутності фінансів ОТГ через поєднання дескриптивного і конструктивного підходів системної методології, основою яких є ідентифікація іманентних ознак, виокремлення функцій, характеристика взаємозв'язків, інтерпретація відносин, конструювання структури, визначення їхнього місця у фінансовій системі. Системна позиція, як один із критеріїв науковості знання та форма розуміння дійсності, за використання принципу діалектичної логіки крізь призму дескриптивного і конструктивного підходів уможливила розгляд фінансів ОТГ як системи, сформованої з відповідних елементів із внутрішніми та зовнішніми зв'язками, а також елемента більш глобальної системи з властивими йому впливами інших компонентів. Розгляд фінансів ОТГ із двох позицій за використання існуючих філософських підходів та надбань фінансової теорії дав змогу відобразити їхню внутрішню сутність, зовнішні форми прояву, головну мету та призначення, що визначило концептуальні засади побудови сучасної парадигми фінансів ОТГ.

Акцентовано, що сучасна парадигма фінансів ОТГ за первинності фінансових відносин і їхньої домінантності над усіма іншими відносинами у процесі об'єднання громад вказує на фінанси як драйвер формування фінансово спроможних ОТГ.

У другому розділі **«Концептуальні засади фінансів об'єднаних територіальних громад»** визначено вихідні методологічні доміанти формування теорії фінансів ОТГ, поглиблено концептуальні засади та розкрито функціональне призначення фінансів ОТГ, обґрунтовано необхідність їхньої ідентифікації як важливої сфери фінансової системи України, що дало змогу охарактеризувати фінанси ОТГ за дескриптивним підходом і структурувати за конструктивним, виокремивши їхні компоненти (бюджет ОТГ, доходи, видатки, місцеві запозичення, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ).

Визнано за доцільне використовувати міждисциплінарні підходи до неокласицизму в частині дослідження бюджетного федералізму та партисипативного фінансування. Особливе місце в цілісному пізнанні фінансів ОТГ відведено теорії інституціоналізму, оскільки її методологічний інструментарій дає змогу системно висвітлити та поглиблено дослідити теоретико-методологічні й прагматичні засади функціонування та розвитку фінансів ОТГ. З урахуванням фундаментальних положень інституціоналізму поглиблено інституціональні й організаційні засади фінансів ОТГ. Представлено їхню інституціональну архітектуру з виокремленням базисних (інститут держави, інститут місцевого самоврядування та інститут місцевих фінансів) і похідних (бюджет ОТГ, місцеві запозичення, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ) інститутів, які в інституціональному

середовищі під дією формальних (нормативно-правова база) і неформальних (договірні та контрактні відносини, норми поведінки) правил визначають поведінку інституцій (ОТГ, ОМС ОТГ), забезпечуючи їхній розвиток на засадах інституційної впорядкованості за перманентних інституційних змін – реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, фінансової децентралізації, добровільного об'єднання територіальних громад. Аргументовано, що ефективно сформована інституціональна архітектура фінансів ОТГ є імперативом їхньої модернізації та детермінантою розвитку за зростання фінансової спроможності ОТГ.

У процесі дослідження концептуальних засад фінансів ОТГ сформовано теоретичний базис, понятійний каркас якого формують фінансові категорії за взаємодії з найважливішими положеннями теорії фінансів ОТГ. За основу методології пізнання фінансів ОТГ взято системний підхід, який уможлиблює розгляд найбільш загальних аспектів їхнього становлення та розвитку через взаємозв'язок з іншими сферами і ланками фінансової системи держави. Системний розгляд фінансів ОТГ дав змогу виявити іманентні ознаки, що сформувало підстави ідентифікувати їх як важливу сферу фінансової системи України. З урахуванням специфіки функціонування фінансів ОТГ в їхньому складі рекомендовано виокремлювати такі ланки: бюджет ОТГ, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ та місцеві запозичення. Це забезпечило створення відповідного наукового підґрунтя та розроблення методологічного інструментарію для вивчення і вирішення важливих питань у цій сфері фінансової системи країни.

З огляду на те, що для розуміння основ функціонування фінансів ОТГ важливе значення мають функції і принципи, у дослідженні акцентовано на функціональній векторності фінансів ОТГ через призму уточнення іманентних функцій та ідентифіковано їхні принципи. Це дало змогу обґрунтувати функціональне призначення та визначити основоположні засади організації фінансів ОТГ у межах фінансової системи держави. Аргументовано, що виокремлені функції є взаємозалежними і взаємопов'язаними, реалізуються одночасно, доповнюють одна одну та визначають специфіку фінансів ОТГ як важливої складової фінансової системи країни.

Визначено такі принципи організації фінансів ОТГ: субсидіарності, де за основу взято децентралізаційну складову – фінансування потреб на найнижчому ієрархічному шаблі та водночас найближчому до реципієнта рівні з урахуванням його інтересів; компліментарності, що ґрунтується на вирішенні питання забезпеченості фінансовими ресурсами ОТГ із неоднаковим рівнем їхнього соціально-економічного розвитку; чіткого розмежування повноважень; гласності; транспарентності влади; громадської участі й єдності в управлінні фінансами ОТГ; самостійності, що є домінантою децентралізаційних реформ, а також соціетальності, що передбачає колективність щодо забезпечення життєдіяльності членів територіальної громади.

З'ясовано, що у сучасних реаліях бюджет ОТГ є провідною ланкою фінансів ОТГ як сфери фінансової системи держави. Для пізнання сутності цієї дефініції на основі критичного оцінювання напрацювань фінансової науки

сформовано комплексну позицію щодо її трактування за категоріальним та організаційним підходами. Це дало змогу виокремити іманентні ознаки бюджету ОТГ й обґрунтувати його призначення з метою визначення впливу на забезпечення соціально-економічного розвитку ОТГ, підвищення фінансової спроможності та задоволення законних потреб й інтересів її членів крізь призму надання якісних публічних послуг кожному з них. Базуючись на вихідних положеннях фінансової науки та методології системного дослідження, систематизовано теоретико-концептуальні підходи до визначення сутності доходів і видатків бюджету ОТГ, уточнено особливості їхнього формування відповідно до змін Бюджетного кодексу України за провадження реформи фінансової децентралізації, що дало можливість з'ясувати детермінанти забезпечення збалансованості бюджету ОТГ та окреслити імперативи розвитку фінансів ОТГ у сучасних умовах.

Аргументовано виокремлення в структурі фінансів ОТГ місцевих запозичень як їхньої ланки, оскільки за допомогою цих коштів реалізуються інвестиційні програми та проєкти, метою яких є виконання завдань щодо задоволення інтересів членів громади і розвитку ОТГ у частині реновації комунальної інфраструктури, впровадження ресурсощадних та енергозберігаючих технологій, формування й оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування. Акцентовано увагу на проблемі стагнації ринку місцевих запозичень і з'ясовано, що згадані запозичення в Україні практично не здійснювалися, незважаючи на переваги, надані радам ОТГ, щодо права їхнього залучення. Це свідчить про те, що, незважаючи на створені законодавчі преференції, не було сформовано системи важелів для забезпечення динамічного розвитку ринку місцевих запозичень.

Встановлено, що основним призначенням фінансів комунальних підприємств і фінансових установ у структурі фінансів ОТГ є забезпечення надходжень до відповідного бюджету ОТГ за оптимізації витрат на утримання комунальних підприємств і фінансових установ та формування виваженої тарифної політики, яка не знижуватиме платоспроможності членів громади. Обґрунтовано необхідність забезпечення функціонування та розвитку існуючих підприємств і фінансових установ комунальної форми власності та створення нових за наявності потреби, оскільки їхня ефективна діяльність є джерелом збільшення доходів бюджетів ОТГ від надання якісних публічних послуг і детермінантою фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад.

У третьому розділі **«Сучасні реалії фінансів об'єднаних територіальних громад»** досліджено комплекс проблем, пов'язаних із впливом децентралізації на формування фінансів ОТГ та визначенням фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад, аналітичним оцінюванням доходів і видатків їхніх бюджетів за діагностики бюджетних ризиків у контексті кількісного вимірювання ступеня й імовірності їхнього настання.

Обґрунтовано визначальну роль фінансової децентралізації у формуванні фінансів ОТГ, зважаючи на реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Встановлено, що вітчизняна практика фінансової децентралізації демонструє риси бюджетного типу, оскільки її

імперативна домінанта – повна самостійність ОМС у формуванні джерел доходів і здійсненні видатків. Для визначення рівня фінансової децентралізації та її впливу на соціально-економічний розвиток територіальних громад аргументовано доцільність розрахунку показників фінансової децентралізації за доходами та видатками, що базується на ідентифікації особливостей і закономірностей структурних зрушень доходів і видатків місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у доходах і видатках зведеного бюджету. Оцінювання рівня фінансової децентралізації за запропонованими показниками підтвердило результативність реформи та уможливило виявлення стійкої тенденції щодо посилення фінансової незалежності ОМС. З огляду на важливість прогнозування тенденцій фінансової децентралізації в Україні проведено моделювання лінійних трендів на основі методу експоненційного згладжування, що дало змогу отримати середньострокові прогнози за показниками фінансової децентралізації у процесі її подальшої реалізації.

З'ясовано, що індикатором ефективності фінансової децентралізації є власні доходи бюджетів ОТГ, динаміка надходжень яких до бюджетів ОТГ демонструє випереджаючі темпи зростання, зумовлюючи збільшення обсягу власних доходів місцевих бюджетів України на 22% (42 млрд. грн.) у 2018 р. порівняно із 2017 р. Результати такого зростання зумовлені, насамперед, зміцненням фінансової бази ОТГ і формуванням дієвих механізмів стимулювання територіальних громад до об'єднання, а саме прирівнюванням ОТГ за статусом до міст обласного значення, змінами у бюджетно-податковому законодавстві та запровадженням системи бюджетного вирівнювання. Аргументовано необхідність здійснення поступової децентралізації бюджетних ресурсів ОТГ за ефективною реалізації трансфертної політики, оскільки превалювання у складі міжбюджетних трансфертів субвенцій, які характеризуються визначеними напрямками витрачання, та перманентна залежність від дотацій є загрозливими в процесі забезпечення фінансової спроможності ОТГ.

Дослідження реалій функціонування фінансів ОТГ засвідчило, що успішність реалізації реформи фінансової децентралізації залежить лише від формування фінансово спроможних ОТГ. Акцентовано увагу на проблемі визначення фінансової спроможності ОТГ, яка є необхідною і достатньою умовою забезпечення зростання рівня соціально-економічного розвитку громад. Встановлено, що застосовуваний на практиці підхід до аналізу фінансової спроможності ОТГ не дає змоги чітко диференціювати ОТГ за рівнем такої спроможності за відповідними виокремленими показниками спроможності, оскільки основним критерієм групування є чисельність населення громади.

Для поглиблення аналітичного оцінювання фінансової спроможності ОТГ України здійснено емпіричний аналіз фінансової спроможності груп ОТГ за такими показниками: X_1 – площа ОТГ (км²); X_2 – чисельність населення за станом на 31.12. 2018 р. (тис. осіб); X_3 – власні доходи на одного мешканця (грн.); X_4 – динаміка надходжень місцевих податків і зборів у 2018 р. порівняно з 2017 р. (співвідношення 2018 р. до 2017 р., %); X_5 – рівень дотаційності

бюджетів (частка базової дотації у загальній сумі доходів ОТГ без урахування субвенцій із державного бюджету,%); X_6 – частка видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ (без урахування трансфертів з державного бюджету) (%) (табл. 1).

Таблиця 1

Статистичні характеристики показників оцінки фінансової спроможності груп ОТГ в Україні*

Показники	Середнє	Коефіцієнт варіації (%)	Показники	Середнє	Коефіцієнт варіації (%)
248 ОТГ із чисельністю населення до 5 тис. осіб (група 4)			103 ОТГ із чисельністю населення від 10 до 15 тис. осіб (група 2)		
X_1	166,66	58,94	X_1	275,28	73,11
X_2	3,48	23,82	X_2	12,31	11,39
X_3	2840,98	71,26	X_3	2659,42	73,59
X_4	1,25	36	X_4	1,18	12,89
X_5	0,11	137,04	X_5	1,11	895,38
X_6	0,33	37,51	X_6	1,23	808,79
227 ОТГ із чисельністю населення від 5 до 10 тис. осіб (група 3)			87 ОТГ із чисельністю населення більше 15 тис. осіб (група 1)		
X_1	216,35	70,31	X_1	521,81	70,81
X_2	7,03	19,55	X_2	21,51	27,85
X_3	2635,78	76,81	X_3	2516,01	31,37
X_4	1,21	14,21	X_4	1,21	9,63
X_5	0,15	121,29	X_5	0,11	119,93
X_6	0,29	44,33	X_6	0,21	35,12

* Розраховано автором за допомогою ПП «Statistica 10.0» за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Установлено, що загалом за переліченими показниками, крім рівня дотаційності бюджетів, характеристики ОТГ є доволі диференційованими за значенням показника середнього арифметичного та коефіцієнта варіації.

Розрахунки табл. 1 підтверджують, що імплементована у вітчизняну практику методика групування ОТГ є невалідною, оскільки в розрізі сформованих груп об'єднані територіальні громади суттєво відрізняються між собою за усіма зазначеними показниками, окрім чисельності населення (показником групування за методикою Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України).

Для комплексного оцінювання фінансової спроможності 665 ОТГ України за допомогою методів статистичного моделювання побудовано регресійні рівняння, що дають змогу ідентифікувати емпіричні комплексні зв'язки між показниками фінансової спроможності й оцінити їх кількісно (X_6 , X_5 та X_3 обираються залежними змінними) (табл. 2).

Рівняння детермінаційного зв'язку основних показників фінансової спроможності 665 ОТГ України*

№	Рівняння зв'язку	Оцінка адекватності зв'язку
1	$X_6=0,333+0,51 X_5-0,03X_4-0,0007X_3+0,07X_2+0,43X_1$	$R=0,79, R^2=0,82$ $F(5,658)=222,3 p<0,001$
2	$X_5=-0,07+0,68 X_6+0,05X_4-0,3X_3+0,008X_2+0,4X_1$	$R=0,822, R^2=0,82$ $F(5,658)=274,8 p<0$
3	$X_3=366,34+0,68X_6+691,72X_4-7233X_5-34,99X_2-0,13X_1$	$R=0,77, R^2=0,72$ $F(5,658)=133,8 p<0$

* Розраховано автором за даними за допомогою ПП «Statistica 10.0» за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Отримані регресійні рівняння засвідчують, що на частку видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ найбільше впливають такі показники, як рівень дотаційності бюджетів ОТГ (співвідношення обсягу базової/реверсної дотації до загальної суми доходів без урахування субвенцій із державного бюджету) і площа територіальної громади; на рівень дотаційності бюджетів ОТГ мають вплив частка видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ і власні доходи на одного мешканця; обсяг власних доходів на одного мешканця залежить від чисельності населення, рівня дотаційності бюджетів ОТГ, динаміки надходжень місцевих податків і зборів і частки видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ. Доведено, що виокремлення груп ОТГ в Україні за ступенем їхньої фінансової спроможності доцільно здійснювати за показниками динаміки надходжень місцевих податків і зборів та власними доходами на одного мешканця через значну їхню кореляцію, що дасть змогу науково обґрунтовано диференціювати такі групи й отримати реалістичне групування ОТГ за рівнем фінансової спроможності. При цьому потрібно врахувати, що через високу кореляцію між часткою видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ і рівнем ротаційності їхніх бюджетів для оцінювання доцільно використовувати лише один із них – рівень дотаційності бюджетів ОТГ як фінансово змістовний показник.

З метою ідентифікації груп ОТГ за фінансовою спроможністю доведено необхідність застосування кластерного аналізу, методи та інструменти якого дають змогу класифікувати об'єкти за кількома ознаками одночасно та подолати мультимодальність при групуванні ОТГ. За результатами кластерного аналізу, проведеного за допомогою засобів пакета програм «Statistica 10.0», методом k-means сформовано три групи ОТГ в Україні за фінансовою спроможністю на основі двох обґрунтованих показників кластеризації (динаміки надходжень місцевих податків і зборів та власних доходів на одного мешканця), які визначено найбільш адекватними індикаторами групування. До групи 1 входить 231 ОТГ, в якій власні доходи на одного мешканця становлять у середньому 3698,4 грн. при варіації цього показника на рівні 90%, а середня динаміка

надходжень місцевих податків і зборів досягає 120% при нульовій варіації. Групу 2 формують 414 ОТГ, в якій власні доходи на одного мешканця становлять 1759,6 грн. при варіації 90%. При цьому середня динаміка надходжень місцевих податків і зборів у цій групі становить 130% при нульовій варіації. Група 3 містить 20 ОТГ, в якій власні доходи на одного мешканця становлять у середньому 10643,6 грн. при значенні коефіцієнта варіації 50%, а середня динаміка надходжень місцевих податків і зборів досягає 160% при значенні варіації цього показника, що дорівнює 2.

Детермінаційний характер взаємовпливу показників фінансової спроможності (табл. 2) зумовив розробку авторського підходу до аналізу й оцінювання бюджетного ризику для місцевих бюджетів і бюджетів ОТГ з урахуванням внутрішніх чинників його виникнення.

Дослідження підтвердило необхідність емпіричного оцінювання бюджетного ризику та уможливило систематизацію чинників ризику бюджетів ОТГ за внутрішньою і зовнішньою природою. На основі цього удосконалено інструментарій прийняття фінансових рішень у конкретних ситуаціях з урахуванням оцінок бюджетного ризику та запропоновано науково-методичний підхід, що дає змогу емпірично виміряти цей ризик, врахувавши внутрішні чинники його виникнення, та спрогнозувати сценарії прояву бюджетного ризику у вигляді імовірностей різкого зростання видатків і стрімкого зниження доходів загального і спеціального фондів місцевих бюджетів та бюджетів ОТГ.

У четвертому розділі «**Аналітичне оцінювання функціонування фінансів об'єднаних територіальних громад**» проведено компаративний аналіз структури бюджетів об'єднаних територіальних громад, за результатами якого ідентифіковано особливості формування та структурні дисбаланси у доходах і видатках бюджетів ОТГ.

З огляду на те, що фінансова спроможність ОТГ є необхідною і достатньою умовою забезпечення зростання рівня соціально-економічного розвитку громади та індикатором ефективності реформи децентралізації, бюджет ОТГ визначено інструментом її досягнення, а оцінювання його структури згаданого бюджету на основі емпіричних досліджень – найбільш адекватним щодо достовірності інформаційної бази. Виявлено, що структури бюджетів ОТГ відрізняються між собою і постійно змінюються в часі, формуючи специфічні для кожної громади тенденції та взаємозв'язки між складовими бюджетів. Розроблено авторський підхід до компаративного оцінювання структури бюджетів ОТГ на основі індексу структурної відмінності (індексу Рябцева), що надає можливість їхнього порівняння з метою групування таких громад за критеріями подібності структури бюджетів і моделювання векторів модернізації фінансів ОТГ.

За запропонованим алгоритмом компаративного оцінювання структури бюджетів ОТГ ідентифіковано структурні відмінності в доходах і видатках бюджетів ОТГ Тернопільської області за загальним і спеціальним фондами та визначено невідповідності у частках складових доходів і видатків їхніх бюджетів. Аргументовано необхідність використання за неоднорідності структур доходів і видатків загального і спеціального фондів спеціалізованих

методів інтелектуального аналізу даних. На основі кластерного аналізу методом k-means за шкалою значень індексу Рябцева проведено групування ОТГ за подібністю структури бюджетних надходжень і видатків спеціального та загального фондів. У результаті обчислень отримано кластери громад, бюджети яких характеризуються найвищим ступенем подібності між собою за структурою доходів і видатків у розрізі вказаних фондів, що дало змогу сформувавши для них універсальні (оптимальні) структури в межах кожного кластера, релевантні для бюджету кожної громади 1, 2 та 3 кластерів. Доведено, що отримані оптимальні компаративні оцінки структури бюджетів ОТГ на основі поєднання індексу Рябцева та кластерного аналізу ідентифікують диспропорції у доходах і видатках бюджетів ОТГ, що неможливо здійснити за абсолютними показниками їхнього виконання, та дають змогу розробити пропозиції щодо усунення таких дисбалансів, сформувавши оптимальні структури, з метою забезпечення фінансової спроможності громад.

Доведено, що розширення повноважень ОМС ОТГ за обмеженості джерел фінансових ресурсів зумовлює необхідність оцінювання структури доходів і видатків бюджетів ОТГ за загальним і спеціальним фондами з метою подальшого визначення механізмів збалансування згаданих бюджетів на основі використання новітніх науково-методичних підходів й емпіричних досліджень.

Дослідження дало змогу встановити структурні диспропорції складових доходів загального і спеціального фондів бюджетів 36 ОТГ Тернопільської області та неоднорідність (негомогенність) процесу їхнього формування у кожній з громад. За розрахованим значенням коефіцієнта асиметрії оцінено дисбаланси розподілу доходів загального і спеціального фондів бюджетів ОТГ Тернопільської області, які функціонували за станом на 31.12.2018 р. Найбільшу асиметрію розподілу доходів загального фонду бюджетів ОТГ встановлено за рентною платою та платою за використання інших природних ресурсів, що дає змогу визначити цей вид доходів як домінуючий при формуванні дисбалансів у доходах загального фонду бюджетів громад і вважати його чинником структурних диспропорцій у бюджетах ОТГ Тернопільської області. Високі дисбаланси ідентифіковано також за такими надходженнями, як адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, внутрішні податки на товари і послуги, доходи від власності та підприємницької діяльності, інші неподаткові надходження, податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, що визначає їх системоутворюючими чинниками дисбалансів структури бюджетів ОТГ Тернопільської області. Водночас, у формуванні структурних дисбалансів за доходами спеціального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області домінуючу роль відігравали: інші неподаткові надходження; кошти від продажу землі та нематеріальних активів; власні надходження бюджетних установ; екологічний податок; кошти цільових фондів ОМС та місцевих органів виконавчої влади.

Встановлено, що за зміни частки ПДФО та податку на прибуток у структурі доходів загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області відбудеться автоматична зміна часток інших складових доходів, оскільки вони пов'язані з усіма видами надходжень, що доводить їхню пріоритетність

згаданих податків у структурі доходів бюджетів ОТГ Тернопільської області. За рівнем попарної кореляції структуроутворюючими у доходах загального фонду бюджетів ОТГ є офіційні трансферти, внутрішні податки на товари та послуги, місцеві податки, ПДФО і податок на прибуток. Водночас розраховані коефіцієнти попарних кореляцій у ході оцінювання внутрішніх взаємозв'язків між складовими доходів спеціального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області дають змогу констатувати домінування надходжень коштів від продажу землі та нематеріальних активів, а також офіційних трансфертів.

Для визначення функціонального впливу окремих видів доходів на сукупні доходи загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області за допомогою методів регресійного моделювання отримано коефіцієнти еластичності (b^*) цих видів надходжень щодо доходів до загального фонду бюджетів ОТГ загалом. За аналогічною методикою ідентифіковано функціональний вплив окремих видів доходів на формування загальних доходів спеціального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області. За коефіцієнтами еластичності (b^*) оцінено відсоткову зміну результуючих показників (доходи загального і спеціального фондів) при зміні на 1% структуроутворюючого чинника (відповідного виду доходів загального і спеціального фондів) за умови незмінності інших. Результати регресійного аналізу, проведеного за допомогою програмного пакета «Statistica 10.0», представлені у табл. 3.

Розрахунки табл. 3, що відображають регресійні залежності доходів загального і спеціального фондів від розглянутих чинників впливу відповідно до статей доходів у розрізі цих фондів, засвідчують лінійну залежність між обсягами доходів загального та спеціального фондів і величиною визначених у процесі аналізу статей доходів, а також доводять, що в доходах загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області є більше структуроутворюючих чинників, аніж у доходах спеціального фонду. Розраховані значення коефіцієнтів регресії (b) підтвердили домінантність ПДФО, податку на прибуток, інших неподаткових надходжень й адміністративних зборів і платежів, доходів від некомерційної діяльності у формуванні дохідної бази згаданих бюджетів за загальним фондом. Водночас, доходи спеціального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області є найбільш залежними від надходжень офіційних трансфертів.

Різний характер функціональних залежностей складових доходів загального і спеціального фондів бюджетів ОТГ Тернопільської області у поєднанні зі структуроутворюючими чинниками призводить до виникнення бюджетних ризиків.

Аналізуючи можливі втрати обсягу доходів загального та спеціального фондів бюджетів ОТГ Тернопільської області від бюджетного ризику за допомогою удосконаленої методики кількісного оцінювання ризиків бюджетів ОТГ, встановлено, що ризик падіння доходів загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області є менш імовірним порівняно з доходами спеціального фонду, проте втрати першої групи доходів при настанні бюджетного ризику перших є значно більшими, ніж другої (47 млн. грн. проти 2,5 млн. грн.) (табл. 4).

**Результати регресійного аналізу доходів і видатків бюджетів ОТГ
Тернопільської області ***

Чинники	Коефіцієнти	b^*	Std. Err. – of b^*	b	$t(2)$	p -value
ДОХОДИ						
Доходи загального фонду ($R=0,99$, $R^2=0,99$; $F(7,2)=194,35$ $p<0,005$)						
Інші невраховані чинники				243	4,4	0
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	0,292	0,121	13	2,4	0,003	
Офіційні трансферти	0,333	0,125	1	2,7	0,001	
Внутрішні податки на товари та послуги	0,401	0,145	7	2,6	0,001	
Інші неподаткові надходження	0,052	0,074	44	0,7	0,051	
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	-0,127	0,048	-7	-2,6	0,001	
ПДФО, податок на прибуток (податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості)	0,641	0,101	78	0,3	0,005	
Доходи спеціального фонду ($R=0,93$, $R^2=0,87$; $F(1,34)=246,17$ $p<0,005$)						
Інші невраховані чинники				-5721,6	-0,02	0,981
Офіційні трансферти	0,931	0,061	0,12	15,21	0	
ВИДАТКИ						
Видатки загального фонду ($R=0,99$, $R^2=0,99$; $F(9,23)=332,6$ $p<0,005$)						
Видатки, не зараховані до основних груп	0,158	0,029	1	5,4	0	
Державне управління	0,102	0,031	1	2,9	0,007	
Освіта	0,648	0,034	1	18,5	0	
Соціальний захист і соціальне забезпечення	0,113	0,043	2	2,6	0,015	
Видатки спеціального фонду ($R=0,98$, $R^2=0,96$; $F(9,7)=28,564$ $p<0,005$)						
Житлово-комунальне господарство	0,351	0,094	1,4	3,7	0,007	
Видатки, не зараховані до основних груп	-0,341	0,138	-2,3	-2,5	0,041	
Освіта	0,461	0,112	1,2	4,2	0	
Соціальний захист і соціальне забезпечення	0,578	0,229	17	2,5	0,031	

* Розраховано автором за допомогою ПП «Statistica 10.0» за даними ГУ Державної казначейської служби України у Тернопільській області.

При цьому втрати від ризику падіння доходів бюджетів громад за обома фондами значні – разом становлять більше 50 млн. грн. і однаково ймовірні із втратами від ризику падіння доходів загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області. Це дає змогу стверджувати, що загроза втрати сукупних доходів бюджетів ОТГ Тернопільської області визначається бюджетним ризиком за доходами загального фонду таких бюджетів.

Аналогічна методика застосована для оцінювання структурних дисбалансів у видатках бюджетів громад за фондами. За значенням показника асиметрії відповідно до сукупних видатків загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області було визначено саме ті види видатків, які формують найвищі дисбаланси (видатки на державне управління; житлово-комунальне

господарство; культуру і мистецтво; охорону здоров'я; соціальний захист та соціальне забезпечення; фізичну культуру і спорт).

Таблиця 4

Оцінювання можливих втрат при бюджетному ризику за стрімкого падіння доходів бюджетів ОТГ Тернопільської області*

Доходи	p_1 (падіння)	Нижні квартильні значення (грн.)	Верхні квартильні значення (грн.)	Математичне сподівання фактичних доходів (грн.)	Втрати від ризиків (грн.)
Загальний фонд	0,2	18154153	51131950	3630830,6	47501119,4
Спеціальний фонд	0,88	1609423	3969938	1416292,3	2553645,7
Разом за двома фондами	0,24	19763576	55101888	4743258,3	50358629,7

* Розраховано автором за допомогою електронних таблиць «Excel» і ПП «Statistica 10.0» за даними ГУ Державної казначейської служби України у Тернопільській області.

На основі коефіцієнтів попарних кореляцій встановлено відсутність кореляції у структурі видатків загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області тільки за видатками на фізичну культуру і спорт. Ідентифіковано найвищі дисбаланси у структурі видатків спеціального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області за значенням показника асиметрії за такими статтями видатків: на державне управління; житлово-комунальне господарство; культуру та мистецтво; охорону здоров'я; соціальний захист і соціальне забезпечення; фізичну культуру та спорт; не зарахованими до основних груп; правоохоронну діяльність і забезпечення безпеки держави. Значимі кореляції встановлено лише за чотирма групами видатків спеціального фонду (видатки, не зараховані до основних груп; на культуру та мистецтво; освіту; соціальний захист та соціальне забезпечення), що дає підстави вважати їх чинниками формування дисбалансів у структурі сукупних видатків спеціального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області.

За допомогою методів регресійного моделювання визначено функціональний вплив окремих видів видатків загального фонду на сукупні видатки загального фонду бюджетів ОТГ, який характеризують відповідні коефіцієнти еластичності (b^*) обсягу різних видів видатків загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області щодо сукупних видатків цього фонду (див. табл. 3). За аналогічною методикою змодельовано функціональний вплив видів видатків спеціального фонду бюджетів ОТГ на видатки вказаного фонду загалом.

Результати обчислень, наведені у табл. 3, ілюструють регресійну залежність видатків загального і спеціального фондів від розглянутих чинників впливу відповідно до груп видатків бюджетів ОТГ у розрізі згаданих фондів. Розраховані значення регресійних коефіцієнтів (b) підтвердили домінуючу роль видатків, не зарахованих до основних груп, видатків на державне управління,

освіту, соціальний захист і соціальне забезпечення у формуванні структурних дисбалансів у видатках загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області загалом. Водночас видатки, не зараховані до основних груп, видатки на житлово-комунальне господарство, освіту, соціальний захист і соціальне забезпечення ідентифіковані як структуроутворюючі чинники дисбалансів у видатках спеціального фонду бюджетів ОТГ Тернопільщини.

Встановлено, що дисбаланси у структурі видатків загального та спеціального фондів бюджетів ОТГ Тернопільської області є різними за чинниками їхнього виникнення та функціональними зв'язками між складовими видатків, що вказує на ймовірність виникнення бюджетних ризиків.

При оцінюванні можливих втрат обсягу видатків загального та спеціального фондів бюджетів ОТГ Тернопільської області внаслідок бюджетного ризику враховано дві ризикові ситуації – ризик стрімкого падіння та стрімкого зростання видатків (табл. 5).

Таблиця 5

Оцінювання можливих втрат при бюджетному ризику за видатками бюджетів ОТГ Тернопільської області*

Видатки	p_1 (падіння)	Нижні квартильні значення (грн.)	Верхні квартильні значення (грн.)	Математичне сподівання фактичних доходів (грн.)	Втрати від ризиків (грн.)
Ризик стрімкого падіння видатків					
Загальний фонд	0,48	16678716	47251909	8005783,7	39246125,3
Спеціальний фонд	0,38	2969044	9615471	1128236,7	8487235,1
Разом за двома фондами	0,1	19647760	56867380	1964776,1	54902604,9
Ризик стрімкого зростання видатків					
Загальний фонд	0,52	16678716	47251909	24570992,7	22680916,3
Спеціальний фонд	0,62	2969044	9615471	5961592,6	3653879,3
Разом за двома фондами	0,9	19647760	56867380	51180642,8	5686738,1

* Розраховано автором за допомогою електронних таблиць «Excel» і ПП «Statistica 10.0» за даними ГУ Державної казначейської служби України у Тернопільській області.

Застосовуючи методику розрахунку математичного сподівання значень показника на основі підходу П. Чебишева, обчислено втрати від бюджетного ризику та встановлено, що ризиковість падіння видатків за загальним фондом бюджетів ОТГ Тернопільської області більш імовірна, ніж за спеціальним фондом, і відповідно втрати значно вищі (39 млн. грн. проти 8,5 млн. грн.). Водночас втрати при бюджетному ризику падіння видатків бюджетів ОТГ Тернопільської області за обома фондами значні – сумарно становлять більш як 54 млн. грн., проте малоймовірні (на рівні 10%). Встановлено, що бюджетний ризик сукупних видатків бюджетів ОТГ Тернопільської області визначається бюджетним ризиком видатків загального фонду бюджетів громад ($p_1=0,48$; $p_1=0,38$).

Оцінюючи втрати від бюджетного ризику за стрімкого зростання видатків бюджетів ОТГ Тернопільської області за загальним і спеціальним фондами, встановлено нижчу ймовірність стрімкого зростання видатків загального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області порівняно зі спеціальним, проте зі значно більшими втратами порівняно із втратами від ризику стрімкого зростання видатків спеціального фонду бюджетів ОТГ Тернопільської області (22 млн. грн. проти 3,7 млн. грн.). З'ясовано, що втрати від ризику стрімкого зростання видатків бюджетів ОТГ за обома фондами є значними – разом становлять більш як 56 млн. грн. і критично ризиковими (ймовірність настання на рівні 90%). Така ситуація сигналізує про стрімке зростання видатків бюджетів ОТГ Тернопільської області в майбутньому, причому високими темпами, й зумовлює на перспективу необхідність розробки ОМС ОТГ плану заходів щодо фінансового забезпечення цих видатків.

У дисертації доведено практичну цінність запропонованого науково-методичного підходу щодо визначення детермінант формування структурних дисбалансів у доходах і видатках бюджетів ОТГ, який базується на емпіричному регресійно-кореляційному аналізі та дає змогу встановити функціональні зв'язки структурних компонент доходних і видаткових частин бюджетів ОТГ, отримати їхні кількісні оцінки, виявити системо утворюючі чинники та детермінанти структурних дисбалансів.

У п'ятому розділі **«Стратегічні орієнтири модернізації фінансів об'єднаних територіальних громад»** обґрунтовано напрями реформування фінансів ОТГ в умовах децентралізації, визначено стратегічні пріоритети їхнього розвитку шляхом імплементації світового досвіду та змодельовано вектори їхньої модернізації фінансів об'єднаних територіальних громад.

Прагматизм функціонування фінансів ОТГ ідентифікував проблеми, що впливають на фінансову спроможність ОТГ за набуття ними самостійності у вирішенні питань місцевого значення. З огляду на результати оцінювання тенденцій функціонування фінансів ОТГ обґрунтовано шляхи їхнього реформування та модернізації.

Систематизовано проблеми, що гальмують розвиток фінансів ОТГ в Україні. Визначено, що реформування адміністративно-територіального устрою є передумовою ефективного функціонування фінансів ОТГ. Констатовано, що тенденція, яка характеризується надмірною подрібненістю територіальних громад, на п'ятому році проведення реформ є загрозливою та потребує якнайшвидшої локалізації – укрупнення з урахуванням територіально-регіональних особливостей і фінансової доцільності. Запропоновано конституційно впорядкувати всі зміни щодо конструкції нового адміністративно-територіального устрою. Акцентовано увагу на закріпленні повноважень ОМС ОТГ за дотримання принципу субсидіарності. Аргументовано необхідність здійснення перманентного контролю за діяльністю ОМС ОТГ у контексті формування дієздатних громадських інститутів за партисипативної участі членів і представників територіальної громади. Обґрунтовано доцільність здійснення з боку держави стабільної фінансової підтримки подальшого добровільного об'єднання територіальних громад і

формування ОТГ аж до завершення реалізації реформи. Наголошено на проблемі зміни моделі міжбюджетних відносин, за якої здійснюється «ручне» управління дохідною базою бюджетів ОТГ у контексті збільшення надання дотацій, оскільки органи влади на місцях більш компетентні щодо потреби у коштах та напрямів їхнього ефективного використання. Доведено необхідність визначення й оцінювання рівня бюджетних ризиків при здійсненні бюджетного планування з метою ризикоорієнтованого управління фінансами ОТГ і прийняття обґрунтованих фінансових рішень у бюджетному процесі на місцевому рівні.

Серед основних пріоритетів розвитку фінансів ОТГ у контексті використання досвіду розвинених країн обрано практики, корисні для імплементації в Україні. З огляду на досвід зарубіжних країн, де місцеві податки та збори є одними з основних бюджетоутворюючих платежів і фактично базисом забезпечення фінансової спроможності територіальних громад, запропоновано напрями нарощування фіскальної ваги цих джерел доходів бюджетів ОТГ в Україні. Відповідно до світових практик наголошено на доцільності запровадження процедури здійснення перманентного контролю за недопущенням надмірного боргового навантаження на бюджети територіальних громад і регулювання обсягу місцевих запозичень. На основі дослідження зарубіжного досвіду обґрунтовано дотримання «принципу поєднання», за яким розрахунок обсягу і структура видатків бюджетів громад визначається рівнем і якістю послуг, необхідних для членів територіальної громади, що слугує базою формування фінансових вимог ОМС до центральних органів влади для визначення видів і величини державної допомоги у вигляді трансфертів. Аргументовано необхідність запровадження державно-приватного партнерства, що передбачає створення інфраструктурних та інноваційно-інвестиційних проєктів у межах ОТГ.

Світовий досвід підтвердив беззаперечність динамічного розвитку територіальних громад за умови розробки стратегічного плану модернізації їхніх фінансів. З огляду на національні особливості та загострення проблем, пов'язаних із реаліями функціонування фінансів ОТГ, встановлено, що забезпечення їхнього стратегічного розвитку ґрунтується на ефективному їхньому функціонуванні за сформованих бюджетів ОТГ з оптимальною структурою доходів без урахування міжбюджетних трансфертів і дієвим контролем за рівнем бюджетного ризику. Відповідно, розроблено алгоритм стратегії модернізації фінансів ОТГ, що передбачає визначення проблеми та завдань для її вирішення – формування оптимальної структури доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів; генерування альтернативних дій для вирішення сформованої проблеми – визначення векторів моделювання оптимальної структури доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів; розроблення методики прогнозування наслідків кожного альтернативного фінансового рішення – моделювання сценаріїв формування оптимальної структури доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів; реалізація методики визначення ймовірностей для оцінювання наслідків прийнятого рішення – розрахунок рівня бюджетного ризику для

кожного змодельованого сценарію; визначення критеріїв фінансового рішення, що відображає вибір найбільш оптимальної альтернативи, – значення часток складових доходів (податкових надходжень, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом) бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів при певному рівні бюджетного ризику.

Для прийняття оптимального фінансового рішення запропоновано використати розроблену модель стратегічного розвитку фінансів ОТГ. У результаті моделювання отримано два вектори розвитку фінансів ОТГ, в межах яких ОМС ОТГ можуть приймати самостійні фінансові рішення щодо визначення оптимальної структури доходів їхнього бюджету без міжбюджетних трансфертів з урахуванням бюджетного ризику для забезпечення необхідного рівня зростання цих доходів.

Для вектора 1 визначення оптимальної структури доходів бюджету ОТГ (без урахування міжбюджетних трансфертів) для забезпечення заданого рівня їхнього зростання (за критерієм мінімізації бюджетного ризику за доходами) змодельовано ситуацію, в якій потрібно знайти такі пропорції розподілу часток доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів (податкових надходжень – y_1 , неподаткових надходжень – y_2 , доходів від операцій з капіталом – y_3 , де $y_i \in [0,1]$ – частка доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів, що припадають на i -й вид доходів), щоб бюджетний ризик за доходами бюджету ОТГ σ_d при заданому сподіваному рівні зростання доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів $\overline{\mu_d}$ був мінімальним. У економіко-математичній постановці на основі портфельного підходу модель набуває такого вигляду для знаходження мінімуму цільової функції:

$$\min_{y_1, y_2, y_3} \sigma_d^2 = \min_{y_1, y_2, y_3} (\sigma_1^2 y_1^2 + \sigma_2^2 y_2^2 + \sigma_3^2 y_3^2 + 2r_{12} \sigma_1 \sigma_2 y_1 y_2 + 2r_{13} \sigma_1 \sigma_3 y_1 y_3 + 2r_{23} \sigma_2 \sigma_3 y_2 y_3), \quad (1)$$

$$y_1 + y_2 + y_3 = 1, \quad (2)$$

$$\mu_1 y_1 + \mu_2 y_2 + \mu_3 y_3 = \overline{\mu_d}, \quad (3)$$

де $\mu_i (i = \overline{1,3})$ – сподіваний рівень зростання i -го доходу бюджету ОТГ; σ_i – середнє квадратичне відхилення рівня зростання i -ї складової; r_{ij} – коефіцієнт кореляції між значеннями i -ї та j -ї складових доходів бюджету ОТГ без міжбюджетних трансфертів. При цьому сподівані рівні зростання доходів бюджету ОТГ різні: $\mu_1 \neq \mu_2$, $\mu_1 \neq \mu_3$ і $\mu_2 \neq \mu_3$, а перевага надається складовій доходу з меншим бюджетним ризиком, тобто за якою менше стандартне відхилення σ_i , бо коли $\overline{\mu_d} = \max\{\mu_1, \mu_2, \mu_3\}$, то орієнтуватися необхідно на доходи з найбільшим сподіваним значенням зростання їхнього рівня та найменшим стандартним відхиленням.

Для визначення вектора 2 змодельована задача формування оптимальної структури доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів набула іншої інтерпретації: при заданому рівні бюджетного ризику доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів D_d потрібно знайти такі частки y_i i -тих доходів, які максимізуватимуть рівень зростання доходів бюджету ОТГ без міжбюджетних трансфертів:

$$\sigma_1^2 y_1^2 + \sigma_2^2 y_2^2 + \sigma_3^2 y_3^2 + 2r_{12}\sigma_1\sigma_2 y_1 y_2 + 2r_{13}\sigma_1\sigma_3 y_1 y_3 + 2r_{23}\sigma_2\sigma_3 y_2 y_3 = D_d, \quad (4)$$

де $\min\{\sigma_1^2, \sigma_2^2, \sigma_3^2\} < D_d < \max\{\sigma_1^2, \sigma_2^2, \sigma_3^2\}$.

Реалізація запропонованої моделі засобами електронних таблиць «Excel» дає змогу отримати сценарії імплементації векторів. Розрахунки підтверджують, що розроблена модель за вектором 1 адекватна і є методичною основою для прогнозування рівнів зростання доходів бюджету ОТГ без урахування трансфертів за критерієм мінімізації бюджетних ризиків. Її перевага полягає у можливості врахування різної варіації видів доходів бюджетів ОТГ при формуванні їхньої оптимальної структури за мінімально допустимого рівня бюджетного ризику.

За вектором 2 запропонована модель дає змогу враховувати варіації складових доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів та очікуваних рівнів їхнього зростання за формування оптимальної структури доходів бюджету громади при заданому цільовому рівні бюджетного ризику. Вона є методичною основою для прогнозування максимально можливого зростання доходів бюджету ОТГ без урахування трансфертів за заданого рівня бюджетного ризику.

На основі моделювання отримано новітній інструментарій прийняття фінансових рішень щодо формування оптимальної структури доходів бюджету ОТГ без міжбюджетних трансфертів у контексті генерування різних цільових показників цих доходів за різного рівня бюджетного ризику. Доведено, що змодельовані вектори стратегічного розвитку фінансів ОТГ дають змогу генерувати альтернативні фінансові рішення ОМС ОТГ щодо розвитку фінансів ОТГ та оцінювати результати і наслідки ухвалення кожного з них на основі кількісного оцінювання майбутніх доходів бюджетів ОТГ і бюджетного ризику.

З огляду на велику розмірність змодельованої множини сценаріїв векторів розвитку фінансів ОТГ перед ОМС виникає ситуація невизначеності вибору конкретного з них за оптимізації структури доходів бюджетів ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів, беручи до уваги бюджетний ризик. У цьому разі рекомендовано використовувати методику прийняття фінансових рішень на основі принципу центральної ситуації. Застосування такого науково-методичного підходу дасть змогу отримати багатокритеріальну оцінку результатів ухвалених рішень ОМС ОТГ щодо вибору оптимальної структури доходів бюджету ОТГ серед усіх згенерованих структур з урахуванням рівня їхньої ризиковості.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі теоретично узагальнено та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, що виявляється у розробленні сучасної парадигми фінансів ОТГ, формалізації теоретико-методологічних положень і науково-методичних підходів до дослідження закономірностей і суперечностей їхнього функціонування в умовах імплементації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Одержані результати дали змогу сформулювати такі концептуальні, методологічні та науково-прагматичні висновки, спрямовані на вирішення завдань дослідження відповідно до визначеної мети.

1. Вітчизняні реалії реформування місцевого самоврядування та перебігу процесів децентралізації у контексті імплементації європейського інтеграційного вектора, зумовивши об'єднання територіальних громад, є каталізатором виникнення новітньої форми організації фінансових відносин у місцевих фінансах України – фінансів об'єднаних територіальних громад, що в сучасних умовах актуалізувало розроблення теоретико-методологічних і методичних засад їхнього функціонування вказаної сфери фінансової системи та науково-практичних рекомендацій щодо векторів її стратегічного розвитку. Необхідність комплексного концептуального дослідження фінансів ОТГ передбачає побудову теоретико-методологічного каркасу їхнього наукового пізнання як квінтесенції інструментарію системної методології за застосування структурного, комплексного та функціонального підходів, діалектики крізь призму законів і категорій її філософської логіки, синергетики як панорамної методологічної площини формулювання поняттєвого апарату, теоретичних постулатів економічної і фінансової науки, місцевих фінансів, методик й емпірії з метою подолання фрагментарності в науковому розумінні цього складного і багатогранного явища.

2. Враховуючи епізодичні дискусії в науковій літературі, здійснено теоретичне обґрунтування функціонального призначення об'єднаних територіальних громад з використанням методологічного інструментарію синергетики, що дало змогу розкрити закономірності перетворення територіальних громад – простих елементів в ієрархічно складноструктурованій системі, якими визначено ОТГ за їхньої самоорганізації та саморозвитку, й осмислити їхню глибинну сутність, ідентифікувати особливості та визначити функції, а також сформулювати специфічні ознаки ОТГ як комплексного репрезентанта соціально-економічної самоорганізації й еволюційної соціально-економічної системи.

3. Розкрито концептуальні засади формування фінансово спроможних територіальних громад, сформульовано визначення фінансової спроможності ОТГ та виокремлено чинники її забезпечення. Критеріями фінансової спроможності визначено такі: достатній рівень власних надходжень до бюджетів ОТГ; можливість використання за потреби місцевих запозичень; оптимізацію надходжень міжбюджетних трансфертів; формування показників бюджетів ОТГ за допустимого рівня бюджетного ризику, розрахованого за

емпіричними даними; наявність інститутів, що забезпечують громадський контроль за ефективністю формування та функціонування фінансів ОТГ.

4. Систематизовано теоретико-методологічний інструментарій дослідження фінансів ОТГ за допомогою обґрунтування покрокового використання законів діалектики та системного методу пізнання. Це уможливило розгляд фінансів ОТГ за сутністю, змістом, явищем і формою, що дало змогу через ідентифікацію суперечностей і закономірностей їхнього функціонування окреслити напрямки модернізації та розвитку. Відправною точкою за системним підходом стало визначення структури фінансів ОТГ як окремого елемента фінансової системи держави. Функціональний аналіз фінансів ОТГ здійснено на основі виокремлення їхніх функціональних особливостей, які проявляються через функції як екстерналії реагування на соціально-економічні впливи.

5. На основі положень і вихідних постулатів теорій бюджетного федералізму, фінансової децентралізації, партисипативного бюджетування, інституціоналізму та неоінституціоналізму сформовано теоретико-методологічні засади сучасних досліджень фінансів ОТГ. Домінантним визначено науковий інструментарій інституціональної теорії, методологічний потенціал якої дає змогу сформулювати інституціональну архітектуру фінансів ОТГ. Рівень розвитку інституціональної архітектури є імперативом ефективності функціонування фінансів ОТГ, оскільки відсутність надійних інститутів, домінування неформальних правил і перманентна зміна формальних негативно впливають на розвиток усіх елементів його структури.

6. Доведено, що концептуальне розуміння фінансів ОТГ формується за симбіозу фундаментальних здобутків фінансової науки й інструментарію методології системного дослідження, використання яких дає змогу з'ясувати економічну сутність фінансів ОТГ, їхню специфіку та взаємозв'язки з іншими сферами і ланками фінансової системи країни. Сформульовано визначення фінансів ОТГ на основі використання принципу діалектичної логіки крізь призму дескриптивного та конструктивного підходів. Це уможливило розгляд фінансів ОТГ із двох позицій і дало змогу сформулювати їхні специфічні ознаки як економічного явища й ідентифікувати як важливу сферу фінансової системи держави із власною архітектурою.

7. На основі узагальнення положень сучасної фінансової теорії сформульовано теоретико-методологічні засади сучасних досліджень фінансів ОТГ як сфери фінансової системи, яка має відповідні ланки. Рекомендовано у складі фінансів ОТГ з урахуванням специфіки їхнього формування й особливостей функціонування виокремлювати такі ланки: бюджет ОТГ, місцеві запозичення, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ, що є власністю органів самоврядування об'єднаних територіальних громад. Перебуваючи у взаємозв'язку, вони забезпечують структурну єдність фінансів ОТГ. Саме через них доповнюється сутність, яка ідентифікується у функціях (розподільній, стимулюючій, контрольній, акумуляційній), що дає змогу узагальнити базові й об'єктивні принципи (субсидіарності, компліментарності, чіткого розмежування повноважень, гласності, транспарентності влади,

громадської участі в управлінні фінансами, соціетальності) для визначення пріоритетів функціонування фінансів ОТГ.

8. За критичного опрацювання праць учених-економістів поглиблено зміст фінансової децентралізації, наголошено на пріоритетних напрямках її реалізації. Обґрунтовано, що фінансовій децентралізації в Україні за сучасних умов розвитку властивий бюджетний характер, оскільки фінансові ресурси органів місцевого самоврядування здебільшого зосереджені в місцевих бюджетах. На основі оцінювання фінансової децентралізації констатовано високий рівень централізації бюджетних ресурсів на початку реалізації реформи та його перманентне зниження за станом на 31.12. 2018 р., що є індикатором посилення фінансової незалежності ОМС. Для визначення рівня провадження фінансової децентралізації та прогнозування її тенденцій змодельовано лінійні тренди методом експоненційного згладжування, що дало змогу використовувати їх як інструмент прогнозування майбутнього рівня фінансової децентралізації в Україні.

9. У контексті оцінювання реалій функціонування фінансів ОТГ встановлено, що місцевим бюджетам, у тому числі бюджетам ОТГ, притаманні регіональна диференціація й асиметрія за доходами та видатками загального і спеціального фондів, що потребує постійного моніторингу і спеціалізованого оцінювання з метою визначення детермінант виникнення таких дисбалансів. Ідентифіковано наявність значних відмінностей у темпах приросту доходів і видатків місцевих бюджетів окремо за загальним і спеціальним фондами, що загрожує перерости в диспропорції у фінансовому забезпеченні розвитку територіальних громад і негативно відобразиться на рівні їхньої фінансової спроможності. Запропоновано науково-методичний підхід до визначення детермінант структурних дисбалансів за доходами та видатками місцевих бюджетів, що ґрунтується на емпіричному регресійно-кореляційному аналізі та дає змогу отримати кількісні оцінки ідентифікованих детермінант.

10. Встановлено детермінаційні зв'язки основних показників фінансової спроможності ОТГ України, що дало змогу оптимізувати множину цих показників. Результати оцінювання 665 об'єднаних територіальних громад України за показниками фінансової спроможності підтвердили, що їхнє групування необхідно здійснювати за показниками динаміки надходжень місцевих податків і зборів та власними доходами на одного мешканця, що дає змогу обґрунтовано диференціювати групи ОТГ за фінансовою спроможністю. Доведено, що чисельність населення та площа не є визначальними при групуванні ОТГ і не впливають на забезпечення їхньої фінансової спроможності. Аргументовано, що такий показник, як частка видатків на утримання апарату управління у власних фінансових ресурсах, необхідно замінити показником рівня дотаційності бюджетів ОТГ (співвідношення обсягу базової/реверсної дотації до загальної суми доходів ОТГ без урахування субвенцій з державного бюджету) через значну їхню кореляцію і кінцеве призначення. Запропоновано комплекс заходів щодо підвищення фінансової спроможності ОТГ для забезпечення успішної реалізації реформи фінансової децентралізації.

11. Обґрунтовано необхідність вироблення органами місцевого самоврядування власної ризикоорієнтованої політики, спрямованої на захист фінансових інтересів територіальних громад, що передбачає оцінювання бюджетних ризиків. Виявлено чинники виникнення бюджетних ризиків і запропоновано науково-методичний підхід до визначення й оцінювання ризику місцевих бюджетів України і бюджетів ОТГ, що дало змогу отримати класичні ймовірнісні оцінки ризиків доходів і видатків цих бюджетів та розрахувати можливі втрати за доходами і видатками загального та спеціального фондів. Запропонований підхід є базисом формування інноваційних інструментів ризикоорієнтованого прийняття фінансових рішень у бюджетному процесі на місцевому рівні.

12. Доведено необхідність розроблення практичного інструментарію оцінювання структури бюджетів ОТГ за доходами і видатками загального та спеціального фондів на основі поєднання індексу Рябцева та кластерного аналізу. За результатами використання згаданого інструментарію проведено групування громад за критеріями подібності структури доходів і видатків загального та спеціального фондів їхніх бюджетів й отримано оптимальні компаративні оцінки структури бюджетів ОТГ, що неможливо здійснити за абсолютними показниками їхнього виконання. Це дало змогу виявити диспропорції в доходах і видатках, розробити пропозиції щодо формування їхньої оптимальної структури та сформувати кластери громад за подібністю структур бюджетів з метою забезпечення їхньої фінансової спроможності, враховуючи зростаючі потреби ОТГ у фінансових ресурсах.

13. На основі використання інструментарію регресійного моделювання сформовано науково-методичний підхід до ідентифікації чинників структурних дисбалансів у доходах і видатках бюджетів ОТГ, що дало змогу отримати їхні кількісні оцінки та зробити відповідні прогнози на основі коефіцієнта еластичності зміни структур доходів і видатків бюджетів ОТГ за загальним та спеціальним фондами.

14. У результаті узагальнення практики функціонування фінансів ОТГ виявлено проблеми, які впливають на фінансову спроможність ОТГ, та окреслено вектори їхнього вирішення за умови здійснення подальшої фінансової децентралізації. Вказано на важливість і необхідність розв'язання проблем, пов'язаних із: реформуванням адміністративно-територіального устрою й узгодженням його з темпами фінансової децентралізації; забезпеченням повсюдності та повноти місцевого самоврядування як запоруки доступності й якості надання публічних послуг; урегулюванням розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування й органами виконавчої влади; стимулюванням подальшого об'єднання територіальних громад і формуванням ОТГ; низьким рівнем забезпеченості фінансовими ресурсами ОМС ОТГ; зниженням рівня зацікавленості органів місцевого самоврядування в розвитку ОТГ за перманентного втручання та контролю з боку державної влади. Обґрунтовано заходи, спрямовані на підвищення ефективності функціонування та забезпечення подальшого розвитку фінансів ОТГ в Україні, зокрема:

конституційне закріплення нового адміністративно-територіального устрою; чіткий розподіл повноважень між державою і органами місцевого самоврядування; інвентаризація активів ОМС і об'єктів комунальної власності; оцінювання податкового потенціалу територіальних громад за розширення джерел власних надходжень до бюджетів ОТГ тощо.

15. Аргументовано, що реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади і, як підсумок, об'єднання громад для зміцнення демократії та стимулювання місцевого економічного розвитку на засадах децентралізації є поширеною світовою практикою. Узагальнено основні тенденції міжнародного досвіду функціонування фінансів територіальних громад, ідентифіковано проблеми, що перешкоджають повномасштабній імплементації постулатів Європейської хартії місцевого самоврядування у вітчизняну практику, та запропоновано пріоритетні напрями перебудови фінансів об'єднаних територіальних громад за подальшої інтеграції України у глобальний соціально-економічний простір. Наголошено на використанні міжнародного досвіду лише за умови врахування національних особливостей провадження реформи фінансової децентралізації.

16. На основі використання портфельного підходу Дж. Хікса розроблено модель стратегічного розвитку фінансів ОТГ, метою застосування якої є формування оптимальної структури доходів бюджету ОТГ без урахування міжбюджетних трансфертів шляхом генерування множин цільових показників за видами доходів з урахуванням різних рівнів бюджетного ризику. Запропонована модель дає змогу прогнозувати вектори стратегічного розвитку фінансів ОТГ на всіх етапах бюджетного процесу та здійснювати оцінювання майбутніх обсягів доходів бюджету об'єднаної територіальної громади без міжбюджетних трансфертів за прийнятного рівня бюджетного ризику. Вибір найбільш оптимального сценарію реалізації векторів розвитку фінансів ОТГ забезпечує ухвалення гнучких фінансових рішень ОМС ОТГ і дає змогу оцінити результати та наслідки їхнього виконання.

Основні результати дослідження використовуються в діяльності Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства соціальної політики України, Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України», Фінансового управління виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради, Департаменту будівництва, житлово-комунального господарства, містобудування та архітектури Івано-Франківської обласної державної адміністрації, Постійної комісії з питань бюджету, фінансів та цінової політики Волинської обласної ради, структурних підрозділів Тернопільської міської територіальної громади, Департаменту фінансів Тернопільської обласної державної адміністрації, Байковецької та Великогаївської об'єднаних територіальних громад, а також у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету та Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Спасів Н. Я. Фінанси об'єднаних територіальних громад: детермінанти та пріоритети розвитку : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 480 с. (27,9 д. а.) (Кудряшов В. П. Розвиток теорії фінансів об'єднаних територіальних громад (рецензія на монографію Н. Я. Спасів). Наукові праці НДФІ. 2019. Вип. 1(86). С. 157–159).
2. Spasiv N. Pragmatism of execution of local budgets in conditions of the lack of financial resources. Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: monograph/edited by Doctor of Economics, Prof. Andriy Krysovatyu, Doktor of Economics Prof. Andrzej Gospodarowicz. Wroclaw, 2016. P. 171–181 (0,48 д. а.).
3. Спасів Н. Я., Мартинюк В. Ф. Прагматика та проблематика формування доходів бюджетів. Фінансова система України: зб. наук. праць. Вип. 17. Острог: Вид-во Нац.ун-ту «Острозька Академія», 2011. С. 121–129 (особистий внесок автора: проаналізовано практику формування доходів бюджетів (0,30 д. а.).
4. Спасів Н. Я., Хопчан М. І., Хопчан В. М. Місцеві бюджети України: законодавчі колізії та правове поле функціонування. Інноваційна економіка. 2012. № 6(32). С. 233–239 (особистий внесок автора: проаналізовано нормативно-правове забезпечення функціонування і формування показників місцевих бюджетів) (1,0 д. а.).
5. Спасів Н. Я., Мартинюк В. Ф. Прагматизм формування та виконання видаткової частини місцевих бюджетів на соціальні цілі у кризовий та посткризовий періоди. Наукові записки : зб. наук. праць. Вип. 20. Серія: «Економіка». Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька Академія», 2012. С. 91–97 (особистий внесок автора: проаналізовано тенденції формування і виконання видаткової частини місцевих бюджетів щодо соціальних видатків) (0,40 д. а.).
6. Спасів Н. Я., Турський І. В. Домінанти політики оптимізації видаткової частини місцевих бюджетів України на соціальні цілі. Інноваційна економіка. 2012. № 12(38). С. 223–226 (особистий внесок автора: визначено напрями удосконалення бюджетного забезпечення соціальних потреб населення) (0,31 д. а.).
7. Спасів Н. Я., Мартинюк В. Ф. Прагматизм забезпечення соціальних гарантій в Україні: реалії, проблеми та перспективи. Інноваційна економіка. 2013. № 2(40). С. 164–169 (особистий внесок автора: визначено напрями забезпечення соціальних гарантій в Україні) (0,55 д. а.).
8. Спасів Н. Я. Детермінанти та екстерналії кризових процесів національної економіки. Наука й економіка. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. 2014. № 4(36). С. 45–50 (0,34 д. а.).
9. Спасів Н. Я., Мартинюк В. Ф. Виконання місцевих бюджетів: вітчизняні реалії в умовах посткризового відновлення економіки. Наука й економіка. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного

університету. 2013. № 4(32). Т. 2. С. 39–46 (особистий внесок автора: визначено тенденції виконання місцевих бюджетів у посткризовий період) (0,57 д. а.).

10. Спасів Н. Я., Гораль Л. Т. Пріоритети використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування в умовах посткризового відновлення економіки. Наукові записки : зб. наук. праць. Серія: «Економіка». Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька Академія», 2013. № 24. С. 104–109 (особистий внесок автора: виокремлено пріоритети використання коштів органами місцевого самоврядування за відновлення позицій національної економіки) (0,38 д. а.).

11. Спасів Н. Я., Мартинюк В. Ф. Екстерналії виконання Державного бюджету за доходами і видатками по Івано-Франківській області. Наукові записки: зб. наук. праць. Серія: «Економіка». Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька Академія», 2014. № 26. С. 73–81 (особистий внесок автора: визначено тенденції виконання доходів і видатків по Івано-Франківській області) (0,60 д. а.).

12. Спасів Н. Я., Кнейслер О. В. Виконання місцевих бюджетів за доходами: прагматика та проблематика в умовах перманентних кризових явищ. Світ фінансів. 2014. Вип. 3. С. 31–37 (особистий внесок автора: визначено квестії виконання місцевих бюджетів за доходами) (0,30 д. а.).

13. Спасів Н. Я. Посилення фіскальної ролі місцевих податків і зборів у контексті формування місцевих бюджетів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. № 13. С. 221–224 (0,54 д. а.).

14. Спасів Н. Я., Надал С. В. Доходи місцевих бюджетів у контексті децентралізації в Україні. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2016. Вип. 2. С. 102–112 (особистий внесок автора: визначено особливості формування доходів місцевих бюджетів у контексті повномасштабного запровадження реформи децентралізації) (0,66 д. а.).

15. Спасів Н. Я., Надал С. В. Теоретична концептуалізація формування та сучасний прагматизм фінансування об'єднаних територіальних громад. Світ фінансів. 2017. Вип. 3(52). С. 121–135 (особистий внесок автора: визначено особливості фінансування об'єднаних територіальних громад як нових суб'єктів місцевого самоврядування) (1,0 д. а.).

16. Спасів Н. Я. Критеріальні ознаки територіальної громади: сучасні науково-методологічні контури. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2018. № 10(38). С. 110–117 (0,69 д. а.).

17. Спасів Н. Я. Територіальна громада: наукова систематизація дефінітивних характеристик. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2018. Vol. 4, Is. 5. P. 36–49 (1,37 д. а.).

18. Spasiv N. Ya., Christopher Daniel Colell, Kneysler O. V., Fedorovych I. M. Structural-functional approach in the world-theoretical knowledge of territorial communities. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2019. Vol. 1, № 28. P. 450–460 (особистий внесок автора: обґрунтовано науково-

методичний підхід до визначення функцій територіальних громад) (0,63 д. а.) (Web of Science).

19. Спасів Н. Я. Об'єднана територіальна громада як новітній суб'єкт місцевого самоврядування: наукове пізнання. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2019. Вип. 33. С. 209–211 (0,50 д. а.).

20. Спасів Н. Я. Система місцевого самоврядування: науковий потенціал пізнання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 23. С. 95–99 (0,69 д. а.).

21. Спасів Н. Я. Синергетика як методологічний каркас пізнання об'єднаних територіальних громад. Регіональна економіка та управління. 2019. Вип. 1 (23). С. 203–212 (1,33 д. а.).

22. Спасів Н. Я. Наукова парадигма фінансів об'єднаних територіальних громад: концепт побудови. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2019. Вип. 35. С. 154–158 (0,49 д. а.).

23. Спасів Н. Я. Децентралізація та її роль у формуванні фінансів об'єднаних територіальних громад. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. Vol. 5, Is. 2. P. 195–208 (1,32 д. а.).

24. Спасів Н. Я. Бюджетні видатки у забезпеченні функціонування фінансів ОТГ. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 2(70), ч. 2. С. 86–97 (1,01 д. а.).

25. Спасів Н. Я. Методичні підходи до оцінювання ризиків бюджетів об'єднаних територіальних громад. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2019. Т. 24. Вип. 3(76). С. 178–184 (0,91 д. а.).

26. Спасів Н. Я. Оцінювання структури бюджетів об'єднаних територіальних громад: вітчизняні реалії в умовах фінансової децентралізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 25, ч. 2. С. 137–143 (0,84 д. а.).

27. Спасів Н. Я. Бюджет об'єднаної територіальної громади: особливості формування в умовах поглиблення фінансової децентралізації. Регіональна економіка та управління. 2019. Вип. 2(24). С. 112–118 (0,63 д. а.).

28. Спасів Н. Я. Функціонування фінансів ОТГ: проблематика в сучасних умовах. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. Vol. 5, Is. 3. P. 90–95 (0,52 д. а.).

29. Спасів Н. Я. Оцінка структурних дисбалансів доходів бюджетів об'єднаних територіальних громад. Світ фінансів. 2019. Вип. 2(59). С. 75–86 (0,89 д. а.).

30. Спасів Н. Я. Прагматизм оцінювання структури видатків бюджетів об'єднаних територіальних громад. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 3(108). С. 246–251 (0,53 д. а.).

31. Спасів Н. Я. Компаративне оцінювання структури доходів бюджетів об'єднаних територіальних громад. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2019. № 13(41). С. 66–74 (0,59 д. а.).

32. Спасів Н. Я., Лютий І. О. Оцінка фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. Фінанси України. 2019. № 7(284). С. 92–112 (особистий внесок автора: обґрунтовано науково-методичний підхід до оцінювання фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад) (1,25 д. а.).

Наукові праці апробаційного характеру:

33. Спасів Н. Я., Годованець О. В. Роль та значення місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку держави. Проблеми трансформаційних економік в умовах глобалізації: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 17 квіт. 2014 р.). Тернопіль, 2014. С. 63–65 (особистий внесок автора: обґрунтовано роль і значення місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку країни) (0,1 д. а.).

34. Спасів Н. Я. Побудова новітніх міжбюджетних відносин: реалії чинного законодавства. Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: зб. матеріалів XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 жовт. 2015 р.). Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2015. URL: http://econom.univ.kiev.ua/wpcontent/uploads/science/conferences/2015/Finance/zbir_nuk.pdf (0,21 д. а.).

35. Спасів Н. Я., Надал С. В. Релевантність вітчизняної бюджетної децентралізації умовам сучасності. Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки: зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. конф. Ч. 2. (м. Дніпропетровськ, 8–9 квіт. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 102–104 (особистий внесок автора: обґрунтовано відповідність бюджетної децентралізації умовам сучасності) (0,1 д. а.).

36. Спасів Н. Я., Надал С. В. Доходи бюджету: тенденції виконання в світлі подальших рецесійних процесів. Economy with outborders: Integration, Innovation, Cross-border cooperation: Conference Proceedings (м. Каунас, Литва, 26 серп. 2016 р.). Kaunas, 2016. P. 214–218 (особистий внесок автора: проведено оцінку доходів місцевих бюджетів в умовах рецесії національної економіки) (0,1 д. а.).

37. Спасів Н. Я., Іванюк І. М. Видатки місцевих бюджетів: тенденції виконання в сучасних умовах (на прикладі бюджету м. Тернопіль). Фінанси місцевого самоврядування: стан, проблематика і перспективи розвитку: зб. матеріалів I Міжн. наук.-практ. семінару студ. і молодих учен. (м. Київ, 25 берез. 2016 р.) Київ: Аграр Медіа, 2016. С. 43–47 (особистий внесок автора: проаналізовано виконання місцевих бюджетів за видатками) (0,2 д. а.).

38. Спасів Н. Я., Надал С. В. Деструктивні чинники бюджетної децентралізації. Modernization of socio-economic system: the new economic conditions: Conference Proceedings. P. 1 (м. Кельце, Польща, 28 верес. 2016 р.).

Kielce, 2016. P. 146–148 (особистий внесок автора: обґрунтовано роль і значення бюджетної децентралізації) (0,1 д. а.).

39. Спасів Н. Я., Надал С. В. Бюджетоспроможність регіону: механізм визначення. *Economy and Societi: modern foundation for human development: Conference Proceedings*. P. 1 (м. Лейпціг, Німеччина, 2016 р.). Leipzig, 2016. P. 231–232 (особистий внесок автора: обґрунтовано механізм визначення бюджетоспроможності регіону) (0,1 д. а.).

40. Спасів Н. Я., Надал С. В. Оцінка податкових надходжень у контексті доходів місцевих бюджетів. *The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings*. P. II (м. Лісабон, Португалія, 16 груд. 2016 р.). Lisbon, 2016. P. 69–71 (особистий внесок автора: проведено оцінку податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів) (0,1 д. а.).

41. Спасів Н. Я., Надал С. В. Реалії об'єднання територіальних громад. Фінансова децентралізація та сталий розвиток: зб. матеріалів II Міжн. наук.-практ. семінару студ. і молодих учен. (м. Київ, 23–24 берез. 2017 р.). Київ: Аграр Медіа, 2017. С. 43–44 (особистий внесок автора: висвітлено сучасний стан об'єднання територіальних громад в Україні) (0,1 д. а.).

42. Спасів Н. Я., Надал С. В. Домінуючі тенденції виконання доходів місцевих бюджетів. Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем: зб. матеріалів 6-ї Міжн. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 11–13 жовт. 2017 р.). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ ІНЕУ. 2017. С. 245–247 (особистий внесок автора: виокремлено домінанти виконання доходів місцевих бюджетів) (0,1 д. а.).

43. Спасів Н. Я., Надал С. В. Амбівалентність децентралізації в контексті впливу на доходи місцевих бюджетів. Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України (WTPDFSU'2017: зб. матеріалів 14-тої Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 верес. 2017 р.). Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2017. URL: <http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/1821/document.pdf> (особистий внесок автора: обґрунтовано вплив децентралізації на формування показників доходів місцевих бюджетів) (0,15 д. а.).

44. Спасів Н. Я. Інститут місцевого самоврядування: теоретичний дискурс. Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: зб. матеріалів 15-тої Міжн.наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 верес. 2018 р.). Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2018. URL: http://www.econ.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/09/wtpdfsu_conference18_materials.pdf (0, 54 д. а.).

45. Спасів Н. Я. Громада в ретроспективі наукового пізнання: сучасний погляд. Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку: матеріали V Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Острого, 11–12 жовт. 2018 р.). Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька Академія», 2018. С. 353–357 (0, 25 д. а.).

46. Спасів Н. Я. Функції та принципи фінансів об'єднаних територіальних громад. Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13 квіт. 2019 р.). Київ: Таврій. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2019. С. 90–94 (0, 24 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Спасів Н. Я. Сучасна парадигма фінансів об'єднаних територіальних громад. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2019.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні доміанти формування і функціонування фінансів ОТГ та розроблено науково-практичні рекомендації щодо векторів їхнього розвитку. В контексті побудови сучасної парадигми фінансів ОТГ сформовано теоретико-методологічні засади дослідження фінансів ОТГ за використання положень економічної теорії та філософських постулатів пізнання фінансових відносин. Розроблено комплексний теоретико-методологічний підхід до розкриття сутності фінансів ОТГ на основі методів системного аналізу. Проаналізовано реалії, ідентифіковано тенденції та виявлено проблеми функціонування фінансів ОТГ з метою покращення результативності впливу на провадження фінансової децентралізації. Здійснено моніторинг фінансової спроможності ОТГ. Розроблено комплексний науково-методичний підхід до оцінювання бюджетних ризиків у процесі функціонування фінансів ОТГ, розвинуто науково-методичні засади компаративного оцінювання структури бюджетів ОТГ, запропоновано науково-методичні підходи до визначення детермінант формування структурних дисбалансів у доходах і видатках бюджетів ОТГ. Сформовано пропозиції щодо стратегічного розвитку та модернізації фінансів ОТГ.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, фінансова спроможність ОТГ, фінанси ОТГ, бюджет ОТГ, фінансова децентралізація, фінансова система, бюджетний ризик, місцеві запозичення, фінанси комунальних підприємств і фінансових установ.

АННОТАЦИЯ

Спасив Н. Я. Современная парадигма финансов объединенных территориальных общин. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет, Тернополь, 2019.

В диссертации обоснованы теоретико-методологические доминанты формирования и функционирования финансов ОТО и разработаны научно-практические рекомендации относительно векторов их развития в условиях реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти. В контексте построения современной парадигмы финансов ОТО сформированы теоретико-методологические основы исследования финансов ОТО с использованием положений экономической теории и философских постулатов познания финансовых отношений. Разработан комплексный теоретико-методологический подход к раскрытию сущности финансов ОТО на

основании методов системного анализа. Проанализированы реалии, идентифицированы тенденции и выявлены проблемы функционирования финансов ОТО с целью улучшения результативности воздействия на осуществление финансовой децентрализации. Проведен мониторинг финансовой состоятельности ОТО. Предложен комплексный научно-методический подход к оценке бюджетных рисков в процессе функционирования финансов ОТО для совершенствования инструментария принятия финансовых решений с целью обеспечения финансовой состоятельности объединенных территориальных общин. Развита научно-методические основы компаративного оценивания структуры бюджетов ОТО, предложены научно-методические подходы к определению детерминант формирования структурных дисбалансов в доходах и расходах бюджетов ОТО. Учитывая проблемы практического применения инструментария оценки функционирования финансов ОТО, обоснованы пути их реформирования и модернизации. Сформированы предложения по развитию финансов ОТО.

Ключевые слова: объединенная территориальная община, финансовая состоятельность ОТО, финансы ОТО, бюджет ОТО, финансовая децентрализация, финансовая система, бюджетный риск, местные заимствования, финансы коммунальных предприятий и финансовых учреждений.

ABSTRACT

Spasiv N. Ya. The contemporary paradigm of the finances of the united territorial communities. – Qualification scientific work as a manuscript.

The thesis for obtaining Doctor of Sciences Degree in economics in specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Ternopil National Economic University. Ternopil, 2019.

The dissertation is devoted to substantiation of theoretical and methodological dominants of UTC finances' formation and functioning; development of scientific and practical recommendations on vectors of their development in the conditions of local self-government reforming and territorial organization of governance.

The paper substantiates theoretical and methodological foundations of association of territorial communities for further development of the tools for study of financial resources of UTC, elucidates the economic nature of the united territorial community in the context of scientific thought formation with the purpose of isolating the essence and revealing functional features for the use of systemic and structural features. It has been proposed to use complex approach to the construction of a modern paradigm of UTC finance, which provides the formation of theoretical and methodological foundations of the study of UTC finance using the provisions of economic theory and philosophical postulates of the knowledge of financial relations on the basis of the laws of dialectics and categories of synergetics in the context of institutional and institutional essence of UTC finances and reveals patterns and contradictions of functioning and development in modern conditions.

The original methodological dominants of the formation of the UTC financetheory are substantiated with the creative rethinking of the postulates of budgetary federalism, participatory budgeting, institutionalism and neo-institutionalism. A complex theoretical and methodological approach to disclosure of the essence of UTC finances has been formed. The use of systematic analysis methods has made it possible to determine UTC finances from a descriptive and constructive approach. The realities are analyzed, trends are identified and problems of UTC financefunctioning are identified in order to improve the impact of financial decentralization. The financial capacity of the UTC was monitored to identify the determinants of the current state and to predict trends in the development of the finances of the united territorial communities. It is determined that the success of the implementation of the financial decentralization reform depends solely on the formation of financially viable UTCs. A comprehensive scientific and methodological approach to the budgetary risk assessment in the context of the UTC financefunctioning is proposed to improve the financial decision-making toolkit to ensure the financial capacity of the united territorial communities. It has been developed the scientific and methodological foundations of the comparative evaluation of the structure of the budgets of UTC.

Scientific and methodological approaches to determining the determinants of forming structural imbalances in revenues and expenditures of UTC budgets, based on empirical regression-correlation analysis and providing for establishing functional relationships of the structural components of revenue and expenditure parts of UTC budgets, obtaining their quantitative estimates, are proposed. factors and factors of structural imbalances. The pragmatism of the functioning of the UTC finances has identified problems that affect the financial capacity of the UTCs and their independence and self-sufficiency in addressing local issues. Taking into account the problems identified in the practical application of the tools for assessing the fundamentals of the functioning of UTC finances, the ways of their reformation and modernization are substantiated. Suggestions for the development of the UTC finances have been formed in the context of the implementation of world experience.

The dissertation has supposed the simulation as the latest tools of financial decision making using the portfolio approach of J. Hicks on the formation of the optimal revenue structure of the budget of the UTC without intergovernmental transfers taking into account the level of budgetary risk. It has also been proposed the alternative tools for UTCs improvement and to evaluate the results and consequences of their possible adoption for determining strategic guidelines for the development of the finances of the integrated territorial community. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the theoretical and methodological provisions and methodological approaches proposed in the dissertation on the modernization and development of UTC finances in the activities of local governments, as well as in the development of programs in socio-economic development of local governments.

Key words: local self-government of UTC, financial resources of UTC, financial resources of UTC, budget of UTC, financial decentralization, financial system, budgetary risk, local borrowing, finances of public enterprises and financial institutions.

Підписано до друку 17.01.2020 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,0.
Зам. № А001-20. Тираж 150 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua